

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XXI.

Fasciculus 2.

MOLNÁR IMRE

**A vállalkozói és munkabérszerződés
alanyainak felelőssége
és veszélyviselése a római jogban**

SZEGED
1974

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, ANTAL FONYÓ, ISTVÁN KOVÁCS,
JÁNOS MARTONYI, KÁROLY NAGY, ELEMÉR PÓLAY

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József nominatae*

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, FONYÓ ANTAL, KOVÁCS ISTVÁN,
MARTONYI JÁNOS, NAGY KÁROLY, PÓLAY ELEMÉR

Kiadja

*A Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése

Acta Jur. et Pol. Szeged

1961

1961

BEVEZETÉS

1. Tanulmányunk célja kettős: a) vizsgálni azt, hogyan alakult a fizikai munkavégzéssel kapcsolatos két szerződéses kötelelem, a *locatio conductio operis* és *operarum* alanyainak felelőssége, s b) elemezni, hogy kire hárult ez alanyok közül az ún. veszélyviselés a római jogban.

A kérdés ilyenképpen való felvetése persze bizonyos mértékben forrásel-
lenesnek látszik, hiszen a *locatio conductio* név alatt a római jog forrásai há-
rom kötelmet: — a 1. c. reit, a 1. c. *operarum*ot és a 1. c. *operis*t — foglalják
össze. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy míg a dologbérszer-
ződésből származó kötelelem (1. c. rei) tárgyát tekintve egy dolog használatát,
gyümölcsöztetését biztosítja a jogosultnak, addig a másik két kötelelem tárgya
bizonyos fizikai munka végzése vagy elvégzése, ill. elvégzésének megszervezése.

Tehát tárgyakat tekintve az előbbtől távol, viszont egymáshoz igen közel
állnak, s mint a továbbiakban látni fogjuk, a kettő közötti határ: a munka-
végzés (1. c. *operarum*) és a munkaeredmény szolgáltatása (1. c. *operis*) több
esetben csupán ún. úszóhatárnak minősíthető.

Nem vitás persze, hogy a fizikai munka végzése jelentkezhethet egyéb szer-
ződéses kötelelmek körében pl. a mandátum,¹ esetleg a *societas*² keretében, sőt
az sem vitatható, hogy sokszor a fizikai és szellemi munka közötti határvon-
nalak sem mindig élesek; egy azonban kétségtelen: a római jogban tipikusan
a fizikai munkát tárgyzó két szerződéses kötelelem csak az 1. c. *operis* és *ope-*
rarum, akkor is, ha a vállalkozó nem maga végzi ezt a munkát, hanem má-
sokkal végezteti. Éppen ez a sajátosság az, amely e két kötelmet elsősorban
a részben azonos nevet viselő 1. c. reitől, nem különben azoktól a kötelelmektől
elválasztja, amelyeknek tárgyaként esetlegesen szintén jelentkezhethet bizonyos
fizikai munka.

Témánk vizsgálatánál nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a Római
Birodalom munkarendszere a rabszolgamunkán épült fel,³ s ezért a szabad
emberek fizikai munkája csak akkor jutott jelentősebb szerephez, amikor a
rabszolga-utánpótlás zavarai egyrészt, s a finomabb munkát igénylő szak-
mák kialakulása másrészt a szabad emberek fizikai munkájának, vagy fizi-
kai munkája megszervezésének, irányításának (1. c. *operis*) jelentőségét meg-
növelték. Ez a két jelenség pedig a principátus elején észlelhető lényegében
először, s így természetes, hogy a 1. c. e két utóbbi fájának jogi szabályozása
a principátus jogtudósainak munkásságában szélesedik ki. (D. 19. 2. Labeo,
Julianus, Iavolenus, Gaius, Ulpianus, Paulus művei).

¹ M. Kaser: *Das römische Privatrecht* I.² München, 1971. 577—578. o.

² F. Wieacker: *(Haftungsformen des römischen Gesellschaftsrechts. SZ 54 (1934) 35—78. o.)* a *societas* keretében végzett munkafolyamatok kapcsán taglalja a római jogi felelősség bennünket érintő kérdéseit.

³ Pólay Elemér: *A dáciai viaszostáblák szerződéseiről.* Budapest, 1972. 160. o. és F. De Robertis: *Lavoro e lavoratori nel mondo romano.* Bari, 1963. 1—100. o.

2. Témánk szempontjából döntő fontosságú, hogy a *felelősség és veszélyviselés fogalmát élesen elválasszuk*.

A veszélyviselés kérdése akkor kerül előtérbe, ha olyan kárról van szó, amelyért senki sem tartozik felelősséggel, amely senkinek sem róható fel.⁴ Felelősségről akkor beszélhetünk, ha a keletkezett kárért valaki jogszabály, vagy szerződés alapján felelősségre vonható.⁵ A veszélyviselés szabályai azt írják elő, hogy a jogrendszer kire hárítja a vis maior folytán beálló károk viselését, míg a felelősség csak egész kivételesen terheli a kötelelem alanyait a vis maior által okozott károkért (így ha valaki a vis maiorért való felelősséget szerződésileg elvállalta, vagy ha az adós késedelembe esik). A veszélyviselés tehát csakis a vis maior kapcsán jelentkezhet, míg a felelősség a felek dolozus, vagy kulpozus magatartásával okozott károk, ill. a kötelemből kifolyólag az adós őrzése, custodiaja alá került dolgokkal kapcsolatosan nem a vis maior, de nem is az adós vétkeisége folytán beálló vagyonsorbulás esetében jut szóhoz.⁶

3. A felelősség kapcsán különös figyelmet kell szentelnünk a *custodia-felelősség* kérdésének, annak mibenléte ui. mind a mai napig nem tekinthető az irodalomban teljesen tisztázottnak.⁷

A custodia-felelősség kérdésében lényegében két szélső álláspont alakult ki. Az egyik szerint a custodia-felelősség nem más, mint az őrzés körül kialakult vétkes felelősség, felelősség az ún. culpa in custodiendoért, más szóval az ún. diligentia in custodiendo elhanyagolása, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy az őrző személyt felelősség terheli, ha az őrzéssel kapcsolatosan az ő mulasztása következtében állott be a kár. (Mitteis, Ferrini, Hasse, De Medio, Lusingani stb.). A másik álláspont szerint a custodia-felelősség olyan objektív felelősség, melynek értelmében a kötelezett a dolgot a hitelező részére sértetlenül köteles visszajuttatni, s nemcsak dolozus és kulpozus magatartása által előállott károkért felel, de még az ún. casus minor (kisebb baleset) folytán előállott és az őrzött dologgal kapcsolatos, tehát véletlenül előállott károkért is, amennyiben a kötelemből neki is haszna van. E felelősség alól magát csak a vis maior fennforgásának bizonyításával mentheti ki (Windscheid, Pernice, Seckel, Kübler, Schulz, Arangio-Ruiz, Kunkel, Wieacker, Kaser, Nörr stb. s a magyar irodalomban alapvetően Marton). Ennek a felelősségnek két együttesen fennforgó előfeltétele van: a) az adós érdekelt legyen a szerződésből kifolyólag, b) a szerződéses megállapodás alapján a hitelező hozzá került dolgai az ő őrzete alatt álljanak.

A klasszikus kornak ezt a custodia-felelősségét a bizánciak egy általános vétkes felelősségi koncepció kiképzése érdekében megfelelően átalakították a culpa in custodiendo-ért való felelősséggé. Ez az átalakítás azonban csak felületesen, következtetlenül ment végbe. Éppen a locatioconductioval kapcsola-

⁴ Kiss Barnabás: Veszély a római jogban. Kecskemét, 1940. 8. o. — Kaser: Periculum locatoris. SZ 74 (1955) 155. o.

⁵ Marton Géza: A római magánjog elemeinek tankönyve. Institutciók. Budapest, 1957. 85. és k. o. 189. és k. o. — Brósz Róbert—Móra Mihály—Pólay Elemér: A római magánjog elemei (Egyetemi jegyzet) II. k. Budapest, 1968. 78. o.

⁶ Kaser: RPR I.² 502. és k. o. és Marton id. m. 190. és k. o.

⁷ A custodia-kérdés irodalma igen széles körű. A vonatkozó irodalom részletes összefoglalását adja Kaser: RPR I.² 506. o. 23. jz. legújabban G. Mac Cormack: Custodia and culpa, SZ 89 (1972) 149. o. 1. jz. és 150. o. 2. jz., valamint 151. o. 3. jz.

tosan áll rendelkezésünkre aligha vitatható forrásanyag a klasszikuskori custodia-felelősségre vonatkozóan.

A két szélső álláspont között persze bizonyos közvetítő álláspontok különböző árnyalatai sem hiányzanak (Krückmann, Rosenthal, Pflüger).

A custodia-felelősség, mint objektív őrzési felelősség doktrínáját magyar romanista, Marton Géza postumus műve tömör klasszicitással foglalja össze⁸ s mint az alább tárgyalandó forráshelyek azt igazolni látszanak, a klasszikus felelősségi rendszer, s így a locatio conductio operis és operum alanyai felelősségének tárgyalásánál igen jó kiindulási pontul szolgál.

4. Első feladatunk a locatio conductio operis és operarum keretében jelentkező felelősségi koncepció részletes tárgyalása nem könnyű, hiszen e téren majdnem száz forráshely az, amelyet meg kell vizsgálnunk, s ezek úgyszólván mindegyike magán viseli, vagy legalább is feltételezhető, hogy magán viseli a bizánci kompilátorok interpolációs tevékenységének nyomait.

Második feladatunk: a veszélyviselés kérdésének vizsgálata a fizikai munkavégzéssel kapcsolatos e két kötelemtípusnál talán valamivel könnyebben oldható meg, azonban itt is, különösen a locatio-conductio operis kapcsán számos kérdés merül fel, amely megoldásra vár, s a forráshelyek kazuisztikája itt is meglehetősen nehéz feladat elé állítja a kutatót, jóllehet a jusziniánuszi kodifikáció itt talán nem járt olyanmértvű szövegmódosítással, mint az a két kötelemmel kapcsolatos felelősség esetében feltételezhető

⁸ Marton: Versuch eines einheitlichen Systems der zivilrechtlichen Haftung. Archiv für die civilistische Praxis. 162. k. 1—2. füz. Tübingen, 1963. 6—9. o. A klasszikuskori szerződéses felelősség tekintetében Marton az interpolációkutatás eredményeinek felhasználásával bizonyos egységes koncepció kialakulását kívánja bizonyítani. E szerint a klasszikus kor szerződéses felelősségi rendszere az alábbi „felelősségi-lépcső” szerint alakult: a) az ingyenadós a dolusért (és a culpa lataért), b) az érdekelt adós emellett a culpa levisért is, c) az érdekelt és custodiával terhelt adós a casus minorért is, végül d) a késedelmes adós — bármilyen lett legyen korábban az ő felelőssége — a vis maiorért is felelős volt. Lásd Marton: Institutciók. 191. és k. o. Marton nézete szerint ha a culpa lata és culpa levis szakkifejezések posztklasszikus eredetűek is, teljesen kizárt, hogy az ezek által jelölt fogalmak a görög filozófiai műveltséggel bíró klasszikusok előtt ismertek ne lettek volna, mint pl. az átlagember gondossága, a rendes családapa gondossága (i. m. 193. o.).

A FELELŐSSÉG KÉRDÉSE A VÁLLALKOZÓI ÉS MUNKABÉRSZERZŐDÉSNÉL

a) A felelősség a *locatio conductio operis*nél

I.

1. A *locatio-conductio*t, mint visszsterhes szerződést a római jogtudomány azok közé a szerződések közé sorolja, ahol a szerződő felek csak a dolusért és culpaért felelnek. Ulpianustól származó D. 13. 6. 5. 2. és D. 50. 17. 23. textusok a teljesség igénye nélkül, inkább példálódzó jelleggel sorolják fel az egyes szerződések alanyainak a felelősségét. A szerződő feleket a *locatio conductio*-nál a culpaért is felelőssé teszik, mivel nem kétséges: „*utriusque utilitas veritur*”. Ugyanez olvasható ki a D. 47. 2. 14. 12. szövegből is. Az mindenesetre megállapítható, hogy míg a D. 13. 6. 5. 2.-ben a klasszikus és a justinianusi felelősségi elvek keverednek, addig a D. 50. 17. 23. már csak a justinianusi felelősségi szabályokat tartalmazza. A D. 13. 6. 5. 2.-ben található szöveget az irodalom vagy teljes egészében, vagy részben interpolálnak tartja.¹ A hivatkozott forráshelyekből mindenesetre annyi következtetés levonható, hogy a *locatio-conductio operis*nél és *operarum*nál a szerződő felek mind a klasszikus, mind a justinianusi jogban a dolusért és culpaért egyaránt feleltek.

2. A kérdés ezután az, hogy forrásszerűen tudjuk-e bizonyítani a *custodia-felelősséget* a 1. c. *operis* ill. *operarum* valamelyik alanyánál a klasszikus, ill. a justinianusi időszakban.

II.

1. A rendelkezésünkre álló forrásanyag alapján 1. c. *operis* vonatkozásában a fenti kérdést az alábbi csoportosításban vizsgáljuk meg: hogyan alakulhatott a felelősség, ha őrzési kötelezettség forgott fenn.

- a) a hajós, a fogadós, istállótulajdonos (*nauta, caupo, stabularius*)
- b) a ruhatisztító és foltozós (fullo, sarcinator)
- c) a levélhordó.
- d) az ékszerész
- e) az ún. bandagazda (a munkáscsoport vállalkozói szerződést kötő vezetője), s
- f) a raktáros (*horrearius*) esetében.

Persze nyilvánvaló, hogy e vállalkozási szerződéstípusok koránt sem ölelik fel a vállalkozási szerződés minden esetét, de alapvetően jellegzetes esetei a *locatio conductio operis*nek.

¹ Lásd Ind. Int. I. 208—209. o.

III.

1. A preklasszikus jogban a *caupo*, a *nauta* és a *stabularius* a praetori edictum szerint még a *vis maior*ért is felel. E felelősség „eredményfelelősség” volt. Akármi történt, az átvett dolgot (poggyászt stb.) vissza kellett adni, s ha nem tudták visszaadni, a praetor keresetet adott ellenük. Ulpianus ezért a következőket mondja.

„Ait praetor: ‚Nautae caupones stabularii quod cuiusque salvum fore receperint nisi restituent, in eos iudicium dabo’. Maxima utilitas est huius edicti, quia necesse est plerumque eorum fidem sequi et res custodiae eorum committere. Ne quisquam graviter hoc adversus eos constitutum: nam est in ipsorum arbitrio, ne quem recipiant, et nisi hoc esset statutum, materia daretur cum furibus adversus eos quos recipiunt coeundi, cum nunc quidem abstineant huiusmodi fraudibus” (D. 4. 9. 1. pr. és 1.).

Lenél szerint megállapítható, hogy a principiumban foglalt rész a praetori edictum szó szerinti szövegét tartalmazza.² Ezt magyarázza Ulpianus olymódon, hogy a *caupo* stb. felelőssége a custodiáért áll fenn. Ez a megállapítás azonban nem az ediktum-klauzula megszületésének időpontjára, hanem már Ulpianus korára vonatkozik. A két időszak közötti átmenetet Labeo véleménye fejezi ki (D. 4. 9. 3. 1.) „si quid naufragio aut per vim piratarum perierit, non esse iniquum exceptionem ei dari”. E forráshely nyilvánvalóan még nem tartalmazza a teljes mentesítést a *vis maior* alól.

2. Ulpianus a hajófuvarozó, mint vállalkozó (*conductor*) gondatlanságának kérdését példálózva taglalja.

„Si navicularius onus Minturnas vehendum conduxerit et, cum flumen Minturnense navis ea subire non posset in aliam navem merces translulerit eaque navis in ostio fluminis perierit, tenetur primus navicularius? Labeo, si culpa caret, non teneri ait: ceterum si vel invito domino fecit vel quo non debuit tempore aut si minus idoneae navi, tunc ex locato agendum” (D. 19. 2. 13. 1.).

A fentiekben Ulpianus Labeora hivatkozva arról szól, hogy ha nem gondatlan a navicularius, nem felel, de ha cselekményét olyan időben végezte, amikor nem kellett volna, vagy kevésbé alkalmas hajót választott a fuvarozásra, ha a tulajdonos akarata ellenére járt el, vagy a hajót kormányos nélkül indította útnak, felelőssége megállapítható. Ezek az esetek mind a diligens pater familias gondossági körébe vonhatók, hiszen a tapasztalt hajósnak tudnia kell milyen időben járjon el, és milyen hajót válasszon ki. Talán a tulajdonos akarata ellenére történő eljárásnak a vétkeesség köré vonása vitatható. Ez inkább eredményfelelősségnek látszik, de ha valaki nem a megrendelő utasítására jár el, viselnie kell az ebből eredő kárt. A D. 19. 2. 13. 2. a továbbiakban a *vis maior*ért is felelőssé teszi a hajóst, ha a *vis maior* lehetőségét az ő vétkeessége idézte elő. Ugyanis a hajót kormányos nélkül nem lett volna szabad elindítania, így a conductornak gondatlansága miatt viselnie kell az esetleges *vis maior* által okozott károkat is. Az irodalom általában csak a szöveg egyes szavait tartja interpolálnak. Beseler viszont kifejezetten a felelősségre

² O. Lenel: Das Edictum perpetuum.³ Leipzig, 1927. 131. o.

vonatkozó szabályokat is interpoláció-gyanúsnak véli.³ Álláspontunk szerint a compilátorok egyes szavakat megváltoztattak a szövegben, de a szöveg értelme aligha változott. Beseler által tett megállapítás azért is vitatható, mert a compilátorokhoz közelebb állott az absztrakció, mint a kazuisztika, márpedig itt erősen kazuisztikus szöveggel állunk szemben.

3. A továbbiakban Cervidius Scaevola az alábbiakat mondja:

„Navam conduxit, ut de provincia Cyrenensi Aquileiam navigaret olei metretis tribus milibus impositis et frumenti modis octo milibus certa mercede: sed evenit, ut onerata navis in ipsa provincia novem mensibus retineretur et onus impositum commisso tolleretur, quaesitum est, an vecturas quas convenit a conductore secundum locationem exigere navis possit. respondit secundum ea quae proponerentur posse” (D. 19. 2. 61. 1.).

A forrásból ugyan nem tűnik ki, hogy miért kobozták el a hajórakományt, de valószínű, hogy nem fizették ki az adót,⁴ vagy valamilyen más módon a hatóság kijátszására törekedtek, így az áru tulajdonosát ebben vétkesség terheli, éppen ezért Scaevola a vállalkozói díj megfizetését írja elő. A szövegből az tűnik ki, mintha az árutulajdonos az egész hajót kibérelte volna és így ő a conductor (az eset így locatio conductio rei volna). Az is elképzelhető azonban, hogy az „a conductore” kifejezés helytelenül került be a szövegbe az „a locatore” helyett, még akkor is, ha a szöveg elején „navem conduxit” szerepelt. A 1. c. operisnél ui. a hajós a vállalkozó, ez esetben a megrendelő fizeti a díjat az ő oldalán jelentkező mulasztás következtében.

A felsorolt forrásokkal úgy véljük sikerült valószínűsíteni azt, hogy 1. c. operisnél a felek a culpáért mindenképpen felelnek, ha pedig véletlen események következnek be, további szabályozás válik szükségessé.

4. Másik helyen Ulpianus a fogadói receptummal kapcsolatban nyilatkozik, a forráshely azonban a 1. c. operisnél is hasznosítható:

„Quod si receperit salvum fore caupo vel nauta, furti actionem non dominus rei subreptae, sed ipse habet, quia recipiendo periculum custodiae subit” (D. 47. 5. 1. 4.).

A fogadás és hajós a fentiek szerint *actio furtit* indíthat a tolvaj ellen, ha az a más személy tulajdonát képező dolgokat lopta el tőle, a dolog tulajdonosának azonban, aki jelen esetben a locator, az *actio furtit* nem adja meg. Ezt azért teszi, mert a conductor a befogadással az őrzés veszélyét magára vállalta, tehát a lopást követően köteles volt a locator kárát megtéríteni, így nyilván ő jogosult a tolvajtól a pénzbüntetést behajtani. Ezt a forrást nem lehet másféleképpen értelmezni, csak úgy, hogy a caupo, nauta és a stabularius a *casus*

³ G. Beseler: (Beiträge zur Kritik der römischen Rechtsquellen. Tübingen I. 1910. II. 1911. III. 1913. IV. 1920.) interpolálnak tartja a „si culpa caret” kifejezést (II. 50. o.), továbbá a „ceterum” szótól kezdve a szöveget a § végéig (I. 50. o. III. 13. o. IV. 262. o. I. jz.) — Mac Cormack (Custodia and Culpa. SZ 89 (1972) 198. o.) custodia-felelősséget lát ugyan, ha a conductor a kezéhez került javakat a feladó akarata ellenére nem megfelelő időpontban rakta át, vagy kevésbé alkalmas helyen végezte a munkát, fejtegetései során azonban végül is a culpáért való felelősséghez jut el.

⁴ Th. Mayer-Maly (Locatio conductio. Wien—München. 1956. 198. o.) valószínűnek tartja, hogy adócsalás miatt foglalták le a hajót és Ulpianus D. 19. 2. 15. 6. szövegére hivatkozva vitatja az idézett szövegbeli döntés helyességét. Míg álláspontunk szerint a megjelölt ulpianusi szöveg a veszélyviselés egyik esetét taglalja, addig az itt vizsgált szöveg a felelősségre vonatkozóan ad eligazítást.

minorért is felel. Felelősségük a szerződésből adódó érdekeltségen alapszik, szükséges, hogy a dolgot megőrzés végett náluk helyezzék el. A § eredetiségét általában nem vitatják, csupán egyes szavak eredetisége kétséges,⁵ azonban ez a szöveg klasszikuskori eredetét és értelmét semmiben sem változtatja meg.

5. A hajós stb. őrzési felelősségéről Gaius az alábbiakat mondja:

„Nauta et caupo et stabularius mercedem accipiunt non pro custodia, sed nauta ut traiciat vectores, caupo ut viatores manere in caupone patiatur, stabularius ut permittat iumenta apud eum stabulari: et tamen custodiae nomine tenetur. Nam et fullo et sarcinator non pro custodia, sed pro arte mercedem accipiunt, et tamen custodiae nomine ex locato tenentur.” (D. 4. 9. 5. pr.)

E forrás még az ulpianusi szövegnél (D. 47. 5. 1. 4.) is világosabban mondja ki a custodia-felelősséget és körvonalazza a custodia fogalom lényegét. Vagyis a hajós, a fogadós és az istállótulajdonos nem a poggyászok stb. őrzéséért kapják a díjazást, hanem szolgáltatásukért, tehát a hajó átvezetéséért, az utasoknak a fogadóban történő ellátásáért és az állatok istállóban történő elhelyezéséért, mégis custodia-kötelezettek. Custodia-kötelezettségük abból adódik, hogy érdekük fűződik az ügylet lebonyolításához, továbbá a dolog hozzájuk került, felügyeletük alatt áll. Kötelesek azt megőrizni, jöllehet a bér nem az őrzésért jár. Éppen ez a custodia-felelősség lényege. A fogadói receptum-felelősséget az 1. c. operisre vetítve: a szerződés szerint a conductornak valamit teljesítenie kell, a szerződés lényegéből adódóan a locator tárgyai felügyelete alá kerülnek, ha ezeket ellopják, a conductor vétkességétől függetlenül felelős, hiszen a szerződéshez érdeke fűződik és a tárgyak kikerültek a locator felügyelete alól. A custodia-kötelezettséggel a locator részére mintegy biztosítékot kellett adni, hogy a szerződésbe belemenjen, hisz ellenkező esetben hogyan lehetett volna a conductor vétkességét bizonyítani. Gaius szerint a legtermészetesebb, hogy külön őrzési díj nélkül — pusztán a visszterhesség és a dolognak a conductornál való léte alapján — a conductor custodiakötelezett. Tehát a custodia nem pénzért való szolgáltatás, hanem az adott szerződési típusnál a szerződésből keletkező őrzési kötelezettség.

6. A hajófuvarozó, ill. hajó bérbeadója felelősségével kapcsolatban Ulpianus az alábbiakat mondja:

„Si quidem merces intervenerit, ex locato vel conducto: sed si tota navis locata sit, qui conduxit ex conducto etiam de rebus quae desunt agere potest: si vero res perferendas nauta conduxit, ex locato conveniatur: sed si gratis res susceptae sint, ait Pomponius depositi agi potuisse. Miratur igitur, cur honoraria actio sit inducta, cum sint civiles: nisi forte, inquit, ideo, ut innotesceret praetor curam agere reprimendae improbitatis hoc genus hominum et quia in locato conducto culpa, in deposito dolus dumtaxat praestatur, at hoc edicto omnimodo qui recepit tenetur, etiamsi sine culpa eius res periit vel damnum datum est, nisi si quid damno fatali contingit. Inde Labeo scribit, si quid naufragio aut per vim piratarum perierit, non esse iniquum exceptionem ei dari. Idem erit dicendum et si in stabulo aut in caupona vis maior contigerit” (D. 4. 9. 3. 1.).

⁵ A „caupo vel” kifejezést Lenel (EP³ 334. o. 2. jz.), a „custodiae” szót Beseler (TR 8 (1928) 311. o.) interpoláltként tartja, míg P. Jörs (Römisches Recht, Berlin, 1927. 184. o. 6. jz.) eredetinek minősíti az egész szöveget.

E szöveg értelmezésével kapcsolatosan több probléma merül fel. Különösen vitás a „*sed si tota navis locata sit, qui conduxit ex conducto etiam derebus qua desunt agere potest*” értelme. Az kétségtelen, hogy hiányzó dolgokról van szó, s az sem vitás, hogy a dolgok elveszése miatt senkit sem terhel mulasztás, így itt is őrzési felelősség állapítható meg. De vajon mit kell érteni a „*si tota navis locata sit qui conduxit ex conducto agere potest*” kifejezésen. A szöveg szó szerinti értelme a következő: „ha az egész hajó bérbe van adva, a bérlő a hiányzó dolgokért ex conducto perelhet”. Persze a szöveg így értelmetlennek látszik, mert a bérlőnél vannak a bérbeadó dolgai és nem megfordítva. A szöveg értelmezését illetően három variáció is elképzelhető:

a) az áruk tulajdonosa (egyébként locator) lesz a bérbevevő a hajóra nézve — mivel az egész hajót bérlő. — A hajót azonban továbbra is a magister navis irányítja, s így az áru az ő felügyelete alatt van. Az áruk elveszése miatt az áruk tulajdonosa (mert hisz az egész hajót bérlő) actio conductival léphet fel;

b) vegyük úgy, hogy a hajós a conductor, de a berakodás idejére átadja a hajót az áruk tulajdonosának, akinek őrzési ideje alatt a hajó tartozékaiban kár esik. Ez alatt az idő alatt a locator kezelésében vannak a hajó tartozékai, így a hiányzó hajótartozékokért ellene lehet actio conductit indítani, végül

c) az is elképzelhető, hogy a kompilátorok felcserélték a locator, ill. conductor szavakat.

Következtetésként tehát azt lehet levonni, hogy a hiányzó dolgokért az felel, akinek a megőrzésében voltak a dolgok, továbbá, hogy az actio locatival, ill. actio conductival a custodia miatt is lehet perelni.

A szöveg következő mondata szerint, ha a szállítandó dolgokat a hajós átvette ex locato perelhető, éspedig az előző okfejtésből következtetve a custodiaért is.

A továbbiakban Ulpianus összeveti a letéti és a vállalkozási szerződésnél a felelősséget. A letétnél a dolusért, a vállalkozási szerződésnél culpaért is felel a letéteményes, ill. vállalkozó. Majd e gondolatmenetből tovább haladva a felelősséget arra az esetre is kiterjeszti a locationál, conductionál Ulpianus, amikor a károkozás nem kulpozusan történt, hacsak nem „fatali contigit (vis maior okozta). Ismét egy bizonyíték a custodia-kötelezettség mellett. Ulpianus Labeo véleményét idézve megállapítja, hogy a felelősség „*naufragio aut per vim piratarum*” esetén nem állapítható meg (a vis maior esete). A szöveg végén egy toldalék található, mely szerint a kocsmáros és az istállótulajdonost felmentik a vis maior alól.

A szöveg sok helyen interpolációgyanus.⁶ Az interpolációkutatók azonban éppen nem az általunk kiemelt részeket vizsgálják elsődlegesen. Többen interpolálnak vélik a „*nisi si quid damno fatali contigit*” kifejezést. De ha el is fogadjuk e szerzők véleményét, a szöveg értelmén ez semmit sem változtat. Ugyanis ez csak egy magyarázó rész, ami tartalmilag lényegében azonos a kö-

⁶ A „merces... si” szövegrészt F. Schulz (Wiener Zschft. 38. 43. o.) interpoláció eredményének tartja, míg De Medio (BIDR 20 (1908) 197. és k. o.), a „nisi si... contigit” és „idem... contigerit” részt Tribonianus beszűrésének minősíti. Ugyancsak tribonianusi beszűrés eredményét látja Pernice (SZ 20 (1899) 135—136. o.) a „nisi... hominum” szövegrészben, valamint Lusignani (Studi sulla responsabilità per custodia secondo il diritto romano I. Modena. 1902. 38. o.). Emellett a szöveg jelentéktelenebb részeit is többen interpolálnak tartják. Az újabb irodalomban részletesen elemzi az idézett szövegrészt H. H. Pflüger (Zur Lehre von der Haftung des Schuldners nach römischen Recht. SZ 65 (1947) 198. és k. o.) s annak a Digestákba felvett alakját úgyszólván teljes egészében interpolálnak tartja.

vetkező mondattal. Mindkét kifejezés a vis maior esetét vonja ki a felelősségi körből. Az „*idem erit*” kifejezéstől kezdve a szöveg mindenképpen interpolált. A klasszikus szöveg az el nem hárítható eseményeket példákon keresztül mutatja be. Ez a mondat viszont absztrakció eredménye. Ugyanúgy felelnék, ha a kocsmában, stb. vis maior okoz kárt. A vis maior kifejezést a klasszikusok nem igen használták, e mondat tehát a kompilátorok beszúrására enged következtetni. A szöveg lényege azonban ezzel sem változik. Következtetésként azonban levonhatjuk, hogy mind a klasszikus, mind a jusztiniánuszi korszakban a caupo esetében az átvett dolog tekintetében az őrző személy custodia-felelősséggel tartozott, amely objektív jellege folytán magába foglalta a casus minort is, a vis maiort azonban nem. Eltekintve a preklasszikus korban keletkezett edictumszövegtől, mely szerint a hajós, stb., mint conductor még a vis maiorért is felelt, a klasszikus és jusztiniánuszi korban ezek felelőssége már csak a custodiáért áll fenn. A locator felelőssége csak a dolusra és a culpára terjedt ki. Hasonló eredményre jutunk, ha az Ulpianustól származó D. 4. 9. 1. 8-at elemezzük. E forrás sem hagy kétséget, a hajós (a conductor) custodia-felelősségét illetően.

IV.

1. A források teljesen egyértelműen szólnak a *fullo*, azaz a ruhatisztító és a *sarcinator*, a foltozósabó felelősségéről.

„Celsus etiam imperitiam culpa adnumerandam libro octavo digestorum scripsit: si quis vitulos pascendos vel sarcindum quid poliendumve conduxit, culpam eum praestare debere et quod imperitia peccavit, culpam esse: quippe ut artifex inquit, conduxit.” (D. 19. 2. 9. 5.)

A szövegben Ulpianus két kérdést tárgyal. A borjakat legeltetésre átvevőt, valamint a ruhafoltozót és ruhatisztítót culpáért és imperitiáért, tehát mesterségében való járatlanságáért teszi felelőssé, majd Celsusra hivatkozva megállapítja, hogy az imperitia culpának számít. Aki úgy vállal ruhát foltozni, vagy tisztítani, hogy nem ért hozzá, az nyilvánvalóan gondatlan. Az okfejtés világos — a későbbiekben látni fogjuk —, a források igen gyakran említik az imperitiát a culpával együtt, ill. a hozzá nem értést mindig gondatlanságnak tekintik. Az imperitia kifejezés tipikusan munkavégzéssel tartozó személy esetében fordul elő, ugyanis valamely munka elvégzésénél vagy mű előállításánál alapkövetelmény a szakmában való járatosság, a hozzáértés. Aki vállalkozik valaminek az elvégzésére és nem rendelkezik megfelelő hozzáértéssel, olyan, mint-ha gondatlanul végezte volna munkáját.

2. Gaius egyízben már idézett szövege e vonatkozásban a következőket exponálja:

„Nam et fullo et sarcinator non pro custodia, sed pro arte mercedem accipiunt, et tamen custodiae nomine ex locato tenentur”. (D. 4. 9. 5. pr.).

a szöveg második fordulata a ruhatisztítót és a ruhafoltozót éppúgy custodiáért teszi felelőssé, mint a hajóst. Jóllehet a mercest nem az őzésért kapják, hanem a mesterségük keretében végzett munkaeredményért, vagyis a ruha tisztításáért, ill. foltozásáért, mégis kötelesek megőrizni a dolgot. Gaius szövege e témában továbbmegy, s a vállalkozót megillető actio furtiról is szól:

„Item si fullo polienda curandave aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa acceperit eaque furto amiserit, ipse furti habet actionem, non dominus, quia domini nihil interest ea non periisse cum iudicio locati a fullone aut sarcinatore suum consequi possit, si modo is fullo aut sarcinator rei praestandae plene sufficiat; nam si solvendo non est, tunc quia ab eo dominus suum consequi non potest, ipsi furti actio competit, quia hoc casu ipsius interest rem salvam esse” (Gai. 3. 205.).

Ugyancsak a ruhák ellopásáról beszél Gaius az alábbiakban:

„Si fullo aut sarcinator vestimenta perdiderit eoque nomine domino satisfecerit, necesse est domino vindicationem eorum et conditionem cedere” (D. 19. 2. 25. 8.).

E kérdést taglalja Labeo is:

„Vestimenta tua fullo perdidit et habes unde petas nec repetere vis: agis nihilo minus ex locato cum fullone, sed iudicem aestimaturum, an possis adversus furem magis agere et ab eo tuas res consequi fullonis videlicet sumptibus: sed si hoc tibi, impossibile esse perspexerit, tunc fullonem quidem tibi condemnabit, tuas autem actiones te ei praestare compellet” (D. 19. 2. 60. 2.).

Mindhárom forrás a megmunkálásra átadott ruhák ellopását tárgyalja. Egyértelműen állapítják meg a vállalkozók custodia-kötelezettségét. Erre utalnak a „si modo is fullo aut sarcinator rei prestande sufficiat” és a „si fullo aut sarcinator vestimenta perdiderit eoque nomine domino satisfecerit” kifejezések. Ha a foltozósabótól vagy a ruhatisztítótól a ruhákat ellopták, a megrendelő actio locatival követelheti kárának megtérítését. Az actio furti átszállt a tulajdonosról a conductorra, s így a többszörösre menő büntetőkeresetek bizonyos biztosítékot adnak a conductornak a tolvajok ellen, s ez így logikus is. Ha nem minden esetben is sikerül a tolvajt megtalálni, egy-egy sikeres esetben a más lopásokból elszenvedett kára is megtérül a vállalkozónak. Ez a megoldás nagyon tetszetős, hisz a locator úgyis megkapja a conductortól a magáét, a conductor viszont az átszálló keresetekkel biztosítja magát a tolvajok ellen. Megítélésünk szerint ez a jogtudomány megfelelő reagálása volt a conductor érdekében a custodia-kötelezett tehermentesítésére.

Az elmondottakból következtetésként levonható, hogy a custodia-kötelezettséggel együtt — a dolog ellopása esetén — átszáll a perlés joga a tolvajjal szemben a conductorra.

3. A továbbiakban a források már nem a custodia alapesetéről, a lopásról szólnak, hanem *egyéb esetekről*.

„Si fullo vestimenta polienda acceperit eaque mures roserint, ex locato tenetur, quia debuit ab hac re cavere, et si pallium fullo permutaverit et alii alterius deberit, ex locato actione tenebitur etiamsi ignarus fecerit” (D. 19. 2. 13. 6.).

Ez az ulpianusi forrás az eddig tárgyalt gaiusi forrásoktól eltérően nem a dolog lopás útján való elviteléről beszél, hanem egérrágásról, ill. a kitisztítandó köpeny véletlen elcsereléséről. Az egérrágás éppen olyan casus minor, mint a dolog ellopása. Jóllehet a szöveg azt mondja, hogy köteles a fullo az egérrágás veszélyétől a ruhát megóvni, de adott esetben észre sem veheti a sok ruha között meghúzódó egereket, amelyek a ruhát kirágják. Épp ebben van az eset véletlen jellege. Ha észreveszi, persze ezt is el tudja hárítani, épp úgy, mint a lopást.

Az irodalomban meglehetősen sokféle álláspont alakult ki a „*quia debuit ab hac re cavere*” mondat miatt. Egyesek itt közönséges culpaért való felelősséget látnak,⁷ míg mások a diligentiáért való felelősségig jutnak el.⁸ Uralkodónak az a nézet mondható, mely szerint a vitatott mondat erősen interpolált, s ha visszaállítják a klasszikus szöveget, a szöveg értelméből a custodia felelősség állapítható meg. Mayer-Maly⁹ ezt a mondatot is a klasszikus korból valónak tartja, s kizártnak véli, hogy az adott szituációban bizonyítani lehetne a conductor gondatlanságát.

Míg az egérrágás esetében a felelősség alapja nyilvánvalóan a custodia-kötelezettség, a köpeny cseréjénél alappal vitatható, hogy itt a custodián vagy a culpán alapszik-e a vállalkozó felelőssége. Fel lehet fogni a kérdést így is, úgy is, de az „*ignari fecerit*” kifejezés inkább custodiára utal.

Az előző források mind egyértelműek, a conductor custodia-felelősségét tárgyalták. Álláspontunk szerint a felelősségnek ugyanaz az alapja, ha a dolgot akár ellopják, akár elcserélik. Hisz milyen gondossággal tudná a conductor az elcserélést megelőzni két teljesen egyforma ruhánál, ha a tisztítás következtében egy-egy megkülönböztető jel nem állapítható meg benne. Inkább a tulajdonos ismerhetné fel, hogy a ruha nem az övé, de ha a tulajdonos jobb ruhát kap vissza, mint amit beadott, bizonyára nem szól a tisztítónak, helyette a silányabb minőségűt kérve. Álláspontunk szerint így aligha tartható Rosenthal véleménye, aki az elcserélésben kifejezetten culpát lát.¹⁰ A szöveg eredetiségében egyébként Haymann és Eisele kételkedik,¹¹ nézetünk szerint azonban sem stílusbeli, sem logikai vizsgálat alapján nem találunk okot arra, hogy a szöveg klasszikus voltában kételkedjünk.

4. Ulpianus a fullo felelősségét tiszta custodia-felelősségnek tekinti.

„Itaque fullo, qui curanda poliendave vestimenta accepit, semper agit: praestare enim custodiam debet, si autem solvendo non est, ad dominum actio reddit: nam qui non habet quod perdat, eius periculo nihil est.” (D. 47. 2. 12 pr.)

Igen sokan úgy vélik, hogy a szöveget a kompilátorok átdolgozták, sőt egyesek a szöveg nagy részét teljesen bizánci eredetűnek tartják. Csatlakozunk Schulz álláspontjához, mely szerint egyes szavakat ugyan valószínűleg megváltoztattak, de a klasszikuskori szöveg lényegét nem módosították.¹²

5. A ruhatisztító felelősségéről szól Ulpianus következő szövege:

„Si ego tibi poliendum vestimentum locavero, tu vero inscio aut invito me commodaveris Titio et Titio furtum factum sit: et tibi competit furti actio quia custodia rei, ad te pertinet, et mihi adversus te, quia non debueras rem commodare et id faciendo furtum admiseris: ita erit casus, quo fur furti agere possit” (D. 47. 2. 48. 4.).

⁷ Így J. Rosenthal (Custodia und Aktivlegitimation zur Actio furti. SZ 68 (1951) 261—262. o.).

⁸ Pflüger SZ 65 (1947) 201—202. o.

⁹ Mayer-Maly i. m. 208. o.

¹⁰ Rosenthal i. m. 261. o.

¹¹ Interpolációgyanúsna véli a szöveget a „huic” szótól végig Eisele (SZ 10 (1889) 311. o.), míg Haymann az egész §-t interpoláltnak tartja (SZ 40 (1919) 191. o.).

¹² Schulz (SZ 32 (1911) 60. o.) és Kniep (Gai Institutionum Commentarius tertius. Jena, 1914. 487. 520. 552. o.) problematikusnak tartja a „semper...debet” szövegrészt, míg a „si” szótól a princípium végéig interpolációs beszúrásról vél látni. Eredetinek tartja a szöveget Haymann (SZ 40 (1919) 188. o. 3. jz.).

A klasszikus szerző itt igen érdekes esetet tárgyal. A jogviszony ugyan commodatummal keveredik, mégis félreérthetetlenül a conductort custodia-kötelezettség terheli „via custodia rei ad te pertinet”. A casu és a custodia közötti összefüggés sem vitatható. Ez a textus is világosan mutatja, hogy helytelen következtetésekhez jutunk, ha a custodiát valamiféle vétkességgel (diligentia, levissima culpa) hozzuk kapcsolatba.

Úgy véljük, hogy a tárgyalta források alapján *bizonyítható, hogy a fullo és a sarcinator vétkes magatartásáért, valamint a custodiaért felel.*

Az irodalomban sokan nem tekintik az 1. c. operis tipikus esetének a fullo és a sarcinatornál kiemelt szabályokat. Indoklásul elmondják, hogy Gaius idejében az 1. c. operis olyan jelentős volt, hogy maga Gaius is tankönyvében nem a sarcinator kevésbé jelentős esetét tárgyalta volna. Ez a felelősség kivétel, amely nem mehet túl a Gaius által közölt eseteken.¹³

A másik felfogás szerint a fullora és a sarcinatorra talált szöveg az 1. c. operis egyik megjelenési formája, amely a gyakorlatban nagyon sokszor fordul elő, s mintegy kiemelt, kedvelt esete Gaiusnál az 1. c. operisnak.¹⁴ Ez a felfogás sokkal inkább megközelíti a valóságot, mint az előző. A források vizsgálata alapján is ehhez az eredményhez jutunk. *A felelősséget a sarcinator esetében teljesen azonosnak látjuk a caupo felelősségével.*

6. Meglehetősen érdekes Mac Cormack¹⁵ véleménye, aki Gaius (3. 206.) soraira hivatkozva ellentétet lát a caupo és a sarcinator felelőssége között. Az idézett szakaszt összeveti a D. 4. 9. 5. principiumba foglaltakkal és azt a következtetést vonja le, hogy a fullo és a sarcinator custodiaja nem azonos a nauta custodiajával, mert az előzőnél nincs olyan szigorú felelősség, mint a nautánál, hacsak kifejezetten nem vállalta fel azt. Álláspontja szerint Gaius úgy értette a custodiát, hogy azt külön szerződésileg kikötötték.¹⁶ A szerzőnek e teóriáját nem tudjuk elfogadni, mert a forrásokból ilyen megegyezés nem olvasható ki. A D. 4. 9. 5. principium ennek a nézetnek ellentmond. Ami Gaius 3. 206. szövegét illeti, az a fullo custodia-köteleességét látszik megerősíteni, amikor egybeveti a commodatarius custodia-köteleességével, ahol ugyancsak érvényesült a custodia-kötelezettség¹⁷ a commodatarius oldalán, jóllehet a custodia-kötelezettség indoklása nem azonos a D. 4. 9. 5. pr. foglaltakkal.

V.

1. Érdekesen kapcsolódik az előzőekben tárgyaltakhoz a *levélhordó felelősségéről* szóló ulpianusi szövegrész:

„Et ideo quaeri potest, an etiam is, cui data est perferenda, furti agere

¹³ Rosenthal i. m. 238. o. — Mayer-Maly i. m. 206—207. o. és Mac Cormack i. m. 194. o.

¹⁴ Kaser: RPR I, 2 508. o. 41. jz. és Marton: Versuch, 7. o.

¹⁵ Mac Cormack (i. m. 192. o.) rámutat arra, hogy a caupo stb. szigorúan felelős volt a rábízott dolgokért. A javakat biztonságban kellett tartania, s akkor is megállapították a felelősséget, ha a rábízott javak az ő vétkessége nélkül veszttek el. — Pflüger (i. m. 203—204. o.) a custodia-felelősséget a fogadói receptumból keletkezettnek tartja, amit azután széles körben kiterjesztettek. Nézete szerint a custodia, a dolgok őrzése azért valószínű meg, mert a caupo esetében a dolgokat állandóan zárt helyen tartják. Ha azonban nem ez a tényállás, nem lehet szó custodiáról.

¹⁶ Mac Cormack i. m. 204. o.

¹⁷ Kaser: RPR I, 2 535. o. és Marton: Versuch, 7. o.

possit, et si custodia eius ad eum pertineat, potest: sed et si interfuit eius epistulam reddere furti habebit actionem. Finge eam epistulam fuisse, quae continebat, ut ei quid redderetur fieretve: potest habere furti actionem: vel si custodiam eius rei recepit *vel mercedem perferendae accipit*. et erit in hunc casum similis causa eius et cauponis aut magistri navis: nam his damus furti actionem, si sint solvendo, quoniam periculum rerum ad eos pertinet" (D. 47. 2. 14. 17.).

A szövegben arról van szó, hogy valakire rábiznak egy levelet elvitel céljából. A levél útközben elvesz. Felelőssé tehető-e ezért a levél vivője? Mac Cormack és Rosenthal arra az álláspontra helyezkednek, hogy csak abban az esetben, ha ezt felvállalta. Rosenthal szerint még így is csak akkor lehet ezt a levélhordónak felróni, ha vétkes volt a levél elvesztésében.¹⁸

A forrás elemzése kapcsán a következőket lehet megállapítani. A custodia-kötelezettségnek két esetben van helye: a) ha a dolog őrzését kifejezetten felvállalta vagy b) pénzt kapott az elvitelért. A „*vel si*” és a „*vel mercedem*” csak együtt értelmezhetők. Ha kifejezetten vállalta a dolog őrzését, nem vitás a custodia-felelősség, mert azt fel lehet vállalni. Ha pénzt kapott a levél elvitelért — felvállalás nélkül —, custodia-kötelezett. A két feltétel egymástól különálló; vagy felvállalta a levélhordó a custodia-felelősséget, vagy egyszerűen csak pénzt kapott az elvitelért. Ebben az esetben a custodia-kötelezettségnek már tárgyalt kettős feltétele, érdekelttség és őrizet teljes mértékben megvalósul. Így mindenképpen egyet kell érteni azzal a felfogással, hogy a levélvivő conductor akkor is custodia-kötelezett, ha a custodiát külön elvállalta, de akkor is, ha azt nem vállalta, pl. külön kikötéssel, csupán egyszerűen átvette a dolgot és díjazást kapott az elvitelért. A szakasz befejező része egyenlőségjelet tesz a levélvivő és a caupo felelőssége közé.

2. Kérdés, mennyire tekinthető eredetinek a szöveg. Lusignani a „*finge — accipit*” szövegrészt interpolálnak tartja: itt nyerne tárgyalást a felelősségre vonatkozó szabályok is. Hayman szerint a „*vel si accipit*” szavak közötti rész interpolált. Mások, így pl. Beseler csak egyes szavakat nem tartanak eredetinek.¹⁹ Kaser „*echter Kern*”-nek jelöli a szöveget.²⁰ Ha Hayman és Lusignani álláspontját fogadnánk el, kérdés, mi volt a klasszikuskori álláspont a felelősséget illetően? Nehezen képzelhető el, hogy éppen a kompilátorok vették volna be a szövegbe a custodia-felelősségre vonatkozó eseteket, akkor, amikor minden igyekvésük a custodiától való szabadulás volt. A nyelvezetet tekintve sem lehet a kérdéses mondatot tipikusan interpolált szövegnek venni. A nevezett kutatók inkább saját teóriájuk alátámasztása céljából próbálják e szövegrészt interpolálnak beállítani. Az az absztrakció, amely a szöveg révén a levélhordó felelősségét a fogadás felelősségével egy szintre emeli, származhatott — véleményünk szerint — a kompilátoroktól is, habár erre stílusbeli adatunk nincs, inkább logikai következtetések alapján tesszük azt. Így sokkal valószínűbb Schulz és Arangio-Ruiz álláspontjának helyessége.

¹⁸ Rosenthal i. m. 240. o. — Mac Cormack i. m. 204. o. Vö. Pflüger i. m. 200—201. o.

¹⁹ Haymann SZ 40 (1919) 210. o. Beseler IV. 59. o. és SZ 45 (1925) 486. o.

²⁰ Kaser: RPR I.² 508. o. 41. jz.

VI.

A továbbiak során vizsgáljunk meg néhány nem annyira jelentős forrást is, amelyről azonban úgy véljük, hogy az 1. c. operisnél kialakított felelősség szerves részei, s a kézművesekről (vésnők, ékszerész stb.) szólnak.

„Si calicem diatretum faciendum dedisti, si quidem imperitia fregit, damni iniuria tenebitur si vero non imperitia fregit sed rimas habebat vitiosas, potest esse excusatus: et ideo plerumque artifices convenire solent, cum eiusmodi materiae dantur, non periculo suo se facere, quae res ex locato tollit actionem et Aquiliae” (D. 9. 2. 27. 29.).

„Si gemma includenda aut insculpenda data sit eaque fracta sit, si quidem vitio materiae factum sit, non erit, ex locato actio, si imperitia facientis, erit. Huic sententiae addendum est, nisi periculum quoque in se artifex receperat tunc enim etsi vitio materiae id evenit, erit ex locato actio” (D. 19. 2. 13. 5.).

Az Ulpianustól származó mindkét forráshely lényegében azonos témát tárgyal. A drágakő bevésése, a kehely csiszolása igen nagy szakértelmet kíván. A mesternek rendelkeznie kell az ehhez szükséges szakértelemmel. Imperitiája folytán előállott károkat viselnie kell. A felelősség alapja csak a gondatlan magatartás lehet, az anyag hibáját azonban nem lehet a mester terhére róni.²¹ Sokszor elég problematikus lehet azt megállapítani, hogy a kár az anyag hibája, vagy hozzá nem értés következtében állt elő. Van olyan nézet, mely szerint az ékszerész az anyag belső hibáiért is felelt, mert mint szakembernek, fel kellett volna ismernie az anyaghibát, és ha az anyag megmunkálásra alkalmatlan, nem lett volna szabad vállalnia a munkát.²² A D. 9. 2. 27. 29. szerint a mesterek megegyeztek, hogy csak úgy vállalják el a munkát, hogy ha nem saját veszélyükre dolgoznak. Ezzel szemben a D. 19. 2. 13. 5. azt állítja, hogy ha a veszélyt a kézműves külön felvállalta, akkor az anyag hibáiért is felel. Mindkét szöveg érintetlenségét igen sokan kétségbe vonják.²³ Nagyon helyesen mutat rá azonban Mayer-Maly, hogy a mesterek törekvése az volt, hogy az anyaghibából adódó veszélyviselést elkülönítsék az imperitiáért való felelősségtől. Ezt kívánta Ulpianus külön hangsúlyozni.²⁴ Az anyaghiba mindenképpen kiesik a felelősség köréből. E szabályok a veszélyviselésnél vizsgálandók. Az imperitia klasszikus eredetéhez nem fér kétség. A D. 19. 2. 9. 5. is hangsúlyozza az artifex felelősségét a culpaért, ill. az imperitiáért. A szövegek vizsgálatánál felmerült a kérdés, vajon a custodia miért nem jött szóba, jöllehet őrzésre itt is sor került. Ulpianust nyilván csak az imperitia kérdésében nyilatkoztatták, s az adott kérdésben nem merült fel a dolog elveszése, tehát választ sem adott rá.

VII.

1. Az irodalom egyik legvitatottabb forrása, a Gaiustól származó D. 19. 2. 25. 7.

„Qui columnam transportandam conduxit, si ea, dum tollitur aut

²¹ Rosenthal i. m. 239. o. és Mayer-Maly i. m. 193. o.

²² Lásd Haymann SZ 40 (1919) 190. és k. o.

²³ Eisele SZ 10 (1889) 311. o. — Haymann SZ 40 (1919) 191. o. és Mayer-Maly i. m. 193. o.

²⁴ Mayer-Maly i. m. 194. o.

portatur aut reponitur, fracta sit, (ita id) periculum praestat, si qua ipsius eorumque, quorum opera uteretur, culpa acciderit: culpa autem abest, si omnia facta sunt, quae diligentissimus quisque observaturus fuisset, idem scilicet intellegemus et si dolia vel tignum transportandum aliquis conduxerit: idemque etiam ad ceteras res transferri potest.”

Álláspontunk szerint ez a forrás a veszélyviselés szabályairól és nem a felelősségről szól, de mivel igen sokan a felelősség körébe vonják, szükségesnek tartjuk, hogy néhány szót szóljunk róla. *Pflüger* és *Mac Cormack* az oszlopszállító vállalkozó (magyar kifejezéssel bandagazda) (conductor operis) felelősségét akkor látja megállapíthatónak, ha a kárt ő, vagy az általa alkalmazott munkások vétkeesen okozták.²⁵ *Haymann*, *Paris*, és *Kunkel* szerint szinte alig van eredeti része a szövegnek.²⁶ *Schulz* az „ita id” kifejezést „custodia” szóra változtatja, és a „si quia”-val kezdődő részt a „fuisse”-ig bezáróan beszúrásnak tartja.²⁷ *Lusignani* a „culpa autem — fuisse” részt ugyancsak interpoláltnak tartja.²⁸ Ezek a vélemények nagyon meggyőzően támasztják alá a textus interpolált jellegét. Figyelemmel a kutatók álláspontjára, a klasszikus korban az alábbi szöveg származhatott Gaiustól.

„Qui columnam transportandum conduxit, si ea, dum tollitur aut portatur aut reponitur, fracta sit, periculum praestat” (D. 19. 2. 25. 7.).

Ez a szöveg viszont már a veszélyviselés szabályait adja. Szinte el sem képzelhető, hogy az adott esetben szereplő oszlopszállításnál megállapítható lenne valamelyik szállító vétkeessége. Csak a kárt lehet megállapítani és a vállalkozó köteles viselni az ebből eredő hátrányt, hisz övé a veszély. Az más kérdés, hogy a kompilátorok átdolgozták az egész szakaszt, s valamiféle kulpozus felelősséget próbálván konstruálni, a szállításból eredő károkat is a felelősség körébe vonták.

2. Ugyanebben a témakörben mozog az Ulpianustól származó D. 19. 2. 11. 3.:

„Qui vinum de Campania transportandum conduxisset, deinde mota a quodam controversia signatum suo et alterius sigillo in apothecam deposuisset, ex locato tenetur, ut locatori possessionem vini sine controversia reddat nisi culpa conductor careret”.

Az adott esetben bor szállítását vállalta a conductor operis. Útközben — a szövegből ki nem vehető — valamilyen probléma adódott. Egy harmadik személy közbejöttével a bort lepecsételték és egy raktárban elhelyezték. A conductor köteles a bort vonakodás nélkül kiadni. Itt nem kell vizsgálni a conductor vétkeességét: az köteles kiadni a bort, függetlenül attól, hogy vétke-e. Mint őrzési kötelezettnél a culpa számításba sem jöhet. Teljesen hibás, nem a szöveghez tartozó a „nisi culpa conductor careret” kifejezés, mert a szöveg többi részének ellentmondó, s feltehetőleg utólagos beszúrás eredménye.

²⁵ *Pflüger* (i. m. 195. o.) a szöveget alapos nyelvtani elemzésnek vetve alá több szót korrigál, s végül kihozza a klasszikuskorinak vélt kulpozus-felelősséget. *Mac Cormack* i. m. 201. és k. o.

²⁶ *Haymann* SZ 40 (1919) 192. o. — *Kunkel* SZ 45 (1925) 275. o. *Paris*: La responsabilité de la custodia en droit romain. Paris. 1926. 83. 85.

²⁷ *Schulz*, *Grünh. Zschft.* 38 (1911) 26. o. és *Krit. Viert.* 50 (1912) 41. o. *Beseler* (IV. 134. o.) itt custodia-felelősséget lát.

²⁸ *Lusignani* i. m. I. 57. o.

nye.²⁹ *Mayer-Maly* a custodia lehetőséget kizárja, megjegyezve, hogy a conductor cselekményének eredményéért felel, de culpózus magatartásának alapján.³⁰ *Mac Cormack* a conductor magatartását aként értékeli, hogy az a bort biztonságba igyekezett helyezni, s ezért nem tehető felelőssé.³¹ Ez az álláspont nagyon életszerű.³² Viszont Ulpianus kifejezetten azt mondja, hogy az illető „ex locato tenetur” a bor visszaadására. Úgy véljük, éppen a conductor custodiakötelezettségéből adódik, hogy actiot adnak ellene, még ha jószándékból igyekezett is a raktárban a bort a vita rendezéséig elhelyezni.

3. Ugyancsak a „bandagazda” (= munkáscsoport munkát felvállaló vezetője) felelősségére utalnak a Catotól származó szövegek is.

„Oleam legendam hoc modo locare oportet: oleam cogito recte omnem arbitrato domini, aut quem custodem fecerit, aut cui olea venierit, oleam ne stringito neve verberato iniussu domini aut custodis: si adversus ea quis fecerit, quod ipse eo die delegerit, pro eo nemo solvet neque debebitur” (Cato, De agr. 144. 1.).

„Oleam cogi recte satis dato arbitrato L. Manli. scalae ita, uti datae erunt, ita reddito, nisi quae vetustate fractae erunt: si non erunt reddet eaeque arbitrato reducetur” (Cato 144. 2.).

„Si quid redemptoris opera domino damni datum erit, resolvito: id viri boni arbitrato deducetur” (Cato 144. 3.).

A fenti szövegek a bandagazda által elvállalt olajszüretről szólnak. Az olajbogyót rendszeren a tulajdonos utasítása szerint kellett leszedni, ha nem így szedték le, akkor a vállalkozó a felelős. Ha a vállalkozó a tulajdonosnak valamilyen kárt okozott, köteles volt azt megfizetni. A létrákat úgy kellett visszaadni, ahogy kapták, ha nem adták vissza, akkor le kellett vonni a vállalkozói díjból a létrák értékét.

A vállalkozó felel a saját, valamint az általa munkába állított olajbogyószedő munkások magatartásáért. E szövegből kitűnik, hogy a felvállalt munkát a vállalkozó gondosan köteles végeztetni, ill. végezni. Félreérthető a 144. 3. első mondata. Ha a redemptor (conductor operis) a tulajdonosnak valamilyen kárt okoz, meg kellett fizetnie. Nem beszél azonban a szöveg arról, hogy vétkesen vagy vétlenül okozta a vállalkozó a kárt. Itt két variáció képzelhető el: a) Vagy egyszerűen nem is vizsgálták a kár körülményeit, ami eredményfelelősségre utalván Cato korában nem elképzelhetetlen, b) vagy Cato művének jellege miatt hiányzik belőle a jogász precizitás. A szerző figyelme nem terjed ki arra, hogy különbséget tegyen vétkes, ill. vétlen károkozás között. Ennek ellentmond a 144. 1. alatt található, s a munkavégzésre vonatkozó kitétel. „A vállalkozó rendszeren szedje le az olajbogyót, ... se ne tépje, se le ne verje.” Valószínű, hogy Cato az ilyen nem megfelelő munkavégzésből eredő károkra gondolt. A létrák visszaadási kötelezettségével kapcsolatban részben veszélyviselésről, részben felelősségről van szó. A vállalkozó által átvett létrák elvesztése esetén a vállalkozó béréből le kell vonni a létrák árát. Egyetlen

²⁹ E mondatföredéket utólagos beszúrás eredményének tartják *Eisele* (SZ 10 (1889) 310. o.), *Haymann* (SZ 40 (1919) 194. o.), *Paris* (i. m. 90. o.) és *Pflüger* (SZ 65 (1947) 199. o.).

³⁰ *Mayer-Maly* (i. m. 196. o.) a vita okát abban látja, hogy a borra egy harmadik személy támasztott igényt.

³¹ *Mac Cormack* i. m. 202. o. A problémát itt a szerző a feladás jogcíme vonatkozásában látja.

³² *Paris* i. m. 91. o.

kimentési lehetőség van a vállalkozó részére, ha a létrák régiek és összetörtek, ezt elhárítani nem lehet, tehát vis maiorral állunk szemben, s így nem tehető a conductor felelőssé. Pólay álláspontja szerint a létrákkal kapcsolatos visszaadási kötelezettséget tartalmazó forrás a vállalkozó custodia kötelezettségének csíráira utal.³³

Az általunk felállított csoportosítás egyikében sem illeszthető az Ulpianustól származó D. 16. 3. 1. 9—10. szövegrész, az azonban kétségtelen, hogy itt 1. c. operisről lehet szó.

„Si quis servum custodiendum coniecerit forte in pistrinum, si quidem merces intervenit custodiae, puto esse actionem adversus pistrinarium ex conducto: si vero mercedem accipiebam ego pro hoc servo, quem in pistrinum accipiebat, ex locato me agere posse: quod si operae eius servi cum custodia pensabantur, quasi genus locati et conducti intervenit, sed quia pecunia non datur, praescriptis verbis datur actio: si vero nihil aliud quam cibaria praestabat nec de operis quiquam convenit, depositi actio est. In conducto et locato et in negotio, ex quo diximus praescriptis verbis dandam actionem, et dolum et culpam praestabunt qui servum receperunt: at si cibaria tantum, dolum duntaxat.”

A szövegből nagyon nehezen lehet kivenni a jogeset lényegét. Valaki felvállalta egy rabszolga őrzését, de mint conductor továbbadta azt őrzésre (úgy véljük elsődlegesen egy malomba munkavégzésre). A rabszolga meg nem állapítható körülmények között eltűnt. A malomtulajdonos ellen actio conducti lehet indítani Ulpianus szerint. De ha a vállalkozói díjat megkapta, ellene lehet actio locati indítani. Ha pénzfizetésről nincs szó, akkor a befogadó ellen actio depositi lehet csak indítani.³⁴ Az actio locati és az actio conducti megadása egyértelműen azt tanúsítja, hogy a conductort, ill. akinek ő mintegy alvállalkozónak továbbadta a rabszolgát, custodia-felelősség terheli. Erre utal egyébként közvetve az actio depositi-re való utalás is; ha nem fizettek díjat a rabszolga őrzéséért, nem lehet senkit sem felelőssé tenni a custodiaért. Rosenthal szerint ebben az esetben a custodia munkaszolgáltatás jelleget ölt, de a molnár csak akkor felelős, ha a vétkeisége az őrzésnél megállapítható. A felelősség alapja a „vétkes custodia”.³⁵ Lényegében hasonló véleményen van Mac Cormack, amikor azt állítja, hogy felelősség csak akkor állapítható meg, ha az őrző személy culpája miatt szökött meg a rabszolga.³⁶ A forrásból ez a következtetés nem vonható le (a forrás eredetiségét csak részben vitatják).³⁷

³³ Pólay: A dáciai viaszostáblák szerződése, 188. o.

³⁴ Gaius szerint: „Sed is, apud quem res deposita est, custodiam non praestat, tantumque in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit; qua de causa (si) res ei subrepta fuerit, quia restituendae eius nomine actione depositi non tenetur, nec ob id eius interest, rem salvam esse, furti agere non potest, sed ea actio domino competit” (3. 207.). E forrásból kitűnik, hogy ha valaki nem vállalja a custodiát — nem kap pénzt a nála levő dolgok őrzéséért — csak a dolusért felel. Az actio depositi alapján az őrzéssel kapcsolatban nem lehet perelni.

³⁵ Rosenthal i. m. 223. o.

³⁶ Mac Cormack i. m. 197—198. o., valamint L. Amirante: Ricerche in tema di locazione. BIDR 62 (1959) 109. és k. o.

³⁷ Pernice az egész §-t interpolálnak véli (SZ 9 (1888) 257. o.). Beseler szerint csupán a „quasi... datur actio” rész (II. 160. o.), míg De Francisci szerint a „quod si... datur actio” kitétel (Synallagma. Pavia I. 1913. 13. o. és 173. és k. o., valamint II. 1916. 539. és k. o.) látszik interpolálnak.

1. Az irodalomban komoly vitatéma a raktárfelelő, a horrearius felelőségének kérdése. Kétségtelen a rendelkezésünkre álló források nagyon ellentmondóak, de ennek ellenére alkalmasak bizonyos következtetések levonására. A horrearius felelősségét az alábbi forráshelyek tárgyalják:

D. 19. 2. 55. pr. — D. 19. 2. 60. 6. — D. 19. 2. 60. 9. — C. 4. 65. 1. — C. 4. 65. 4. és Coll 10. 9.

A vita elsősorban a következő kérdések körül folyik. Az adott jogviszonyban ki a locator és ki a conductor; beszélhetünk-e itt custodiafelelősségről, végül a betörés, mint az adott jogviszonynál leggyakrabban előforduló károkozás, vis maiornak minősülhet-e? Az irodalom a horreariuszt minősíti általában conductornak; a raktár tulajdonosa az általános nézet szerint a raktárt valakinek bérbeadja és az a személy végzi a raktározást, vagy mint conductor, vagy mint a horrearius albérlője.³⁸ Van olyan felfogás, hogy az elraktározó csak conductor lehet, így a jogviszony locatio-conductio operarumnak minősül, s ehhez képest a szövegekben előforduló *locator horrei* megjelölés — ami l. c. rei-re látszik utalni — helytelen.³⁹

Az általános felfogás szerint a raktározásnál közreműködik egy személy, aki conductor a raktártulajdonosával és conductor a dolgokat raktározásra átadókkal szemben. Ez a nézet azonban a forrásokból csak igen nehezen támasztható alá. A szövegek *locator horrei*, *dominus horreorum* kifejezéseket használnak és az ezek felelősségéről beszélnek. Nagyon valószínű, hogy a raktárbérlő a l. c. rei és az l. c. operis között helyezkedett el kezdetben. A *dominus horreorum* (C. 4. 65. 1. — D. 19. 2. 55. pr. — Coll. 10. 9. és C. 4. 65. 4.) mindenesetben fel lehet fogni conductornak. Ennek a felfogásnak csak a D. 19. 2. 60. 6. *locator horrei*-je mond ellent, továbbá bizonytalan a D. 19. 2. 60. 9. szóhasználata is. Megjegyzendő azonban, hogy a két utóbbi szöveg Labeotól származik, s a terminológiai bizonytalanság talán azzal magyarázható, hogy Labeo idejében még nem alakult ki pontosan a raktározási viszony jogi formája és terminológiája.

2. A horreariusnál a custodia-felelősséget általában elismeri az irodalom, de azt valamiféle vétkességgel együttjáró felelősségnek tartja.⁴⁰ Úgy véljük, hogy a forrásokban nincs semmiféle utalás sem dolusra, sem culpára. A raktár feltörését egyesek vis maiornak minősítik, míg mások nem.⁴¹ Gaius pl. vis maiornak minősíti a „latronum hostiumque incursus” (D. 13. 6. 18. pr.). Nézetünk szerint a rablóbandák betörése mindig vis maiornak számított.

3. Ezek előrebecsátása után tekintsük át a forrásokat.

³⁸ Mayer-Maly i. m. 210. o. Lásd még *De Robertis*, Annali Bari 1950. 112. o.

³⁹ Rosenthal i. m. 232. o.

⁴⁰ Mac Cormack i. m. 193. o. és Rosenthal i. m. 233—234. o. Az utóbbi nézete szerint a raktáros a véletlenért csak külön felvállalás esetén felel. C. Alzon (*Problèmes relatifs à la location des entrepôts en droit romain*. Paris, 1965.) álláspontja a kérdésben a következő: a raktárt bérbeadó nem felel a custodiáért, csak akkor, ha ezt külön felvállalta. Nézete szerint a custodia-felelősség nem az objektív felelősség egyik faja, mint a nauta, caupo stb. esetében) i. m. 80. és k. o.), hanem vétkes felelősség. Amennyiben a raktárban hiány keletkezik, fel kell tételezni, hogy a locatort vétkesség terheli és e felelősségtől csak a vis maior bizonyításával mentesülhet. Lásd még e tekintetben E. H. Kaden recenzióját (SZ 84 (1967) 481. és k. o.).

⁴¹ Rosenthal (i. m. 232. o.) a betörést nem minősíti vis maiornak, míg vele szemben Mayer-Maly (i. m. 191. o.) igen.

„Dominus horreorum effractis et compilatis horreis non tenetur, nisi custodiam eorum recepit: servi tamen eius cum quo contractum est propter aedificiorum notitiam in quaestionem peti possunt” (D. 19. 2. 55. pr.).

„Imp. Antoninus Julio Agrippino: Dominus horreorum periculum vis maioris vel effracturae latronum praestare non cogitur his cessantibus si quid ex depositis rebus inlaesis extrinsecus horreis, periit damnum depositorum sarciri debet... Paulus respondit: Satis praepositam constitutionem daclarare his, qui horrea locant, maiorem vim imputari non posse” (Coll. 10. 9.).

E két forrás szinte azonos a C. 4. 65. 1. szövegével.⁴² A Labeotól Caracalláig eltelt időben nem sokat, talán csak bizonyos kifejezésekben változott a szöveg. A források egybehangzóan mutatják, hogy a raktáros nem vonható felelősségre, ha a raktárat rablók törték fel és fosztották ki. A D. 19. 2. 55. pr. szövegében a betörést „effractis et compilatis” szavakkal jelöli Labeo. A másik két szövegben „periculum vis maioris vel effracturae latronum” kifejezés található. Igaz, hogy a vis maior és a rablók betörését egymás mellett találjuk a szövegben, de ebből nem lehet arra következtetni, hogy két ellentétes fogalomról van szó. A raktárak rablóbandák általi feltörése nagyon gyakori volt,⁴³ ezért külön kellett hangsúlyozni ezt az esetet, mintegy kiemelve azt a vis maior lehetséges megnyilvánulásai közül. A Codexben és a Collatióban található szöveg második mondata meglehetősen zavaros. Rosenthalnak az a feltevése, hogy az átvett dolgokat a raktáros szerződésellenesen raktáron kívül helyezte el, innen ellopták, ezért mint szerződésszegő felel.⁴⁴ A D. 19. 2. 55. pr. „nisi custodiam eorum recepit” kifejezése meglehetősen értelmetlen beszúrás eredménye.⁴⁵ Paulus világosan rögzíti, hogy a vis maiorért felelni nem kell (Coll. 10. 9.). Ezekből azt a következtetést lehet levonni, hogy míg a casus maiorért a raktárosnak helytállni nem kell, a casus minorért igen. Ezt a megállapításunkat a következőképpen támaszthatjuk alá.

„Et divi Pii et Antonini litteris certa forma est, ut domini horreorum effractorum eiusmodi querelas deferentibus custodes exhibere necesse habeant, nec ultra periculo subiecti sint. Quod vos quoque adito praeside provinciae impetrabitis. Qui si maiorem animadversionem exigere rem deprehenderit, ad Domitium Ulpianum, praefectum praetorio et parentem meum reos remittere curabit. Sed qui domini horreorum nominatim etiam custodiam repromiserunt, fidem exhibere debent” (C. 4. 65. 4.).

A szöveg elején a rendelet a betörés esetét tárgyalja. A szöveg utolsó mondata a custodia-felelősségre utal. Ugyanez olvasható ki a Labeotól származó D. 19. 2. 60. 9. szövegből is.

„Rerum custodiam, quam horrearius conductoribus praestare deberet,

⁴² „Dominus horreorum periculum vis maioris vel effracturae latronum conductori praestare non cogitur. His cessantibus si quid extrinsecus ex depositis rebus inlaesis horreis perierit, damnum depositarum rerum sarciri debet” (C. 4. 65. 1.).

⁴³ Mayer-Maly i. m. 211. o.

⁴⁴ Rosenthal i. m. 232–233. o.

⁴⁵ A szöveg némely helyét interpolálnak véli Paris (i. m. 104. o.). A „nisi... recepit” kitélt többek között Haymann (SZ 40 (1919) 210. o.), továbbá Vásnny (Annali Palermo 12 (1926) 133. és k. o.) minősítik interpolálnak.

locatorem totorum horreorum horreario praestare non debere puto, nisi si in locando aliter convenerit.”

A horrearius a dolog őrzésért helyt kell hogy álljon, de ha az egész raktárt bérbeadta a raktártulajdonos, őrzési felelősség nincs. Természetesen meg egyezéssel az őrzés felvállalható — mondja a szöveg, ezt a részt azonban interpolálnak tartják.⁴⁶ Az egész raktár bérbeadása esetén úgy véljük, azért nincs őrzési felelősség, mert a raktártulajdonos időlegesen lemond a raktár kezeléséről, a kulcsokat átadja a beraktározónak, s így nincs is lehetősége az őrzési tevékenységet kifejezteni, s így nem gyakorol felügyeletet a raktár felett (itt inkább már 1. c. rei esetével állunk szemben).

4. Érdekes esetet mutat be Labeo a D. 19. 2. 60. 6. alatti szövegben:

„Locator horrei propositum habuit se aurum argentum margaritam non recipere suo periculo: deinde cum sciret has res inferri, passus est. Proinde eum futurum tibi obligatum dixi, ac si propositum fuit, remissum videtur.”

Forráshelyünk szerint a *locator horrei* elhatározta, hogy aranyat, ezüstöt és gyöngyöt nem fogad be a raktárba saját veszélyére, később azonban megtudta, hogy ilyen dolgokat is elhelyeztek raktárában. A tudomására jutott helyzetet megtűrte, s így a szerződés a dolgok megőrzése tekintetében létrejött. Arany, ezüst raktározása külön veszélyt jelent, ezért érthető, hogy a raktárosok nem szívesen vették át az ilyen tárgyakat, de ha mégis átvették azokat, ezzel a veszélyt is vállalniuk kellett.⁴⁷ Nehezen képzelhető el, hogy ha egy dolgot valamilyen raktárban megőrzésre, pénzfizetés mellett letesznek, az átvevő ne felelne a dolog elveszése esetén. Az aranytárgyakkal a veszély kizárására való utalás azt is jelenti, hogy egyéb tárgyaknál a raktárost terheli az őrzés veszélye.

A bemutatott forrásokból kétségtelenül meg lehet állapítani a letett tárgyaknál a custodia-felelősséget és ez semmiféle vétkeességgel nincs kapcsolatban.

Nehezebben dönthető azonban már el, hogy esetünkben a „conductor”, „locator” pozícióval hogyan állunk, az azonban kétségtelen, hogy az a személy, aki a dolgokat a raktárba befogadta, legyen az conductor, vagy „locator”, köteles azokat megőrizni, és a felelősség alól csak vis maior igazolásával mentheti ki magát. Világosan mondja ezt ki Gaius D. 19. 2. 40. „aki bért kap más dolgának őrzéséért, felel az őréssel járó veszélyért”. Ezt látszik megerősíteni egy a Diocletianus császártól származó constitutio (C. 4. 65. 28.), amely mind a locatort, mind a conductort a custodiaért is felelőssé teszi.

b) A felelősség a locatio conductio operarum esetében

I.

1. Amilyen bőségében voltunk a felek felelősségéről szóló forrásoknak az 1. c. operisnél, olyan kevés forrásanyag áll rendelkezésünkre e tekintetben a 1. c. operarumnál. Ezt — mint közismert — azzal lehet magyarázni, hogy a Római Birodalom munkarendszere elsősorban a rabszolgamunkára épült, másrészt a munkaszerződésen alapuló fizikai munkát — miután annak a rabszolgamunkával kellett konkurrálni — társadalmilag nem sokra becsülték, így a

⁴⁶ Eisele (SZ 13 (1892) 152. o.), valamint Arangio-Ruiz (Responsabilità contrattuale in diritto romano. Napoli, 1929. 125. o. 1. jz.).

⁴⁷ Vö. Mayer-Maly i. m. 211. o.

szabályozása sem történt meg olyan részletesen.⁴⁸ A munkaadó felelősségére csak ritkán találunk utalást, inkább a munkás felelősségéről esik szó.

2. A dáciai viaszostáblák szerződéseiben kikötötték, hogy a munkát hibátlanul és derekasan kötelesek a munkások teljesíteni. Ha a munkás nem végezte el a munkát hibátlanul és testi gyengesége miatt nem dolgozott derekasan, felelt az így keletkezett károkért.⁴⁹

3. A rendelkezésre álló két forrás alapján vizsgálható az öszvérhajcsár, mint munkavállaló felelőssége. Mindkét forrás lényegében azonos szabályokat tartalmaz.

„Mulionem quoque, si per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit, si eae alienum hominem obriverint, vulgo dicitur culpa nomine teneri. Idem dicitur et si propter infirmitatem sustinere mularum impetum non potuerit: nec videtur iniquum, si infirmitas culpa adnumeretur, cum affectare quisque non debeat, in quo vel intellegit vel intellegere debet infirmitatem suam, alii periculosam futuram. Idem iuris est in persona eius, qui impetum equi, quo vehebatur, propter imperitiam vel infirmitatem retinere non poterit” (D. 9. 2. 8. 1.).

„Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuerit, si servus tuus oppressus fuerit, culpa reus est mulio. Sed et si propter infirmitatem retinere eas non potuerit, cum alius firmior retinere potuisset, aequae culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cum equo veheretur, impetum eius aut propter infirmitatem aut propter imperitiam suam retinere non potuerit” (Inst. 4. 3. 8.).

A conductor operarum vétkessége megállapítható, ha az öszvérek rohanását járatlansága és gyengesége miatt megfékezni nem tudja, és ezzel kárt okoz. Mind a járatlanság (imperitia) mind a gyengeség (infirmitas) culpának minősül. Akkor is vétkes a hajcsár, ha az öszvéreket másra bízta és így keletkezett a kár. Az Institutiókból idézett szöveg ehhez még annyit fűz hozzá, hogy ha más erősebb ember az öszvérek rohanását vissza tudta tudta tartani, a gyenge hajcsár vétkessége nyilvánvaló. A két szöveg között nincs lényeges különbség, így megállapíthatjuk, hogy a munkás mind a klasszikus, mind a bizánci jogban felelt a gondatlanságból előálló kárért. Vétkességnek minősül tehát az is, ha a munkás nem rendelkezik a megfelelő szakértelemmel, vagy erővel. Amikor a munkát elvállalta, tudnia kellett volna, hogy azt képes-e ellátni, vagy sem. Az 1. c. operisnél csak peritiát követelhetnek a conductoroktól, az 1. c. operarumnál ezen felül a firmitas is követelmény. Ez természetes is, hisz a munkásnál nem is annyira a szakértelem, mint inkább az erő a fontos.⁵⁰ (Mindkét szöveg végén mintegy záradékként szerepel, hogy a lovak hajtásánál is kell alkalmazni ezeket a szabályokat.)

4. Ulpianus egy kocsihajtó által okozott balesetet tárgyal a D. 19. 2. 13. pr. keretében:

„Item quaeritur, si cisiarius, id est carucarius, dum ceteros transire contendit, cisiium evertit et servum quassavit vel occidit. Puto ex locato esse in eum actionem: temperare enim debuit: sed et utilis Aquiliae dabitur.”

⁴⁸ D. Nörr: Zur sozialen und rechtlichen Bewertung der freien Arbeit in Rom. SZ 82 (1965) 67. és k. l. Lásd még De Robertis i. m. 49. és k. o.

⁴⁹ Pólay i. m. 187. o.

⁵⁰ Vö. Pólay i. m. 187. o.

Az előzni igyekvő kocsis a kocsival felfordul és egy rabszolgát megsebesít; kérdés megállapítható-e felelősség a kocsihajtó terhére. Miután megfelelő gondossággal kellett volna hajtania a kocsit, a baleset megelőzése céljából, a válasz igenlő.

II.

1. Kérdés, hogy a munkás a vétkelességen túlmenően felelőssé tehető-e a custodiaért is. Az tény, hogy a 1. c. operarumnál sokkal kisebb a lehetősége az őrzési helyzetnek, mint az 1. c. operisnél. Ennek ellenére az irodalomban számos utalás található a munkás custodia-felelősségére. *Wieacker* Celsus két szövegét elemezve D. 19. 2. 9. 1. és D. 19. 1. 13. 16. bizonyos szövegexegezis és interpolációkritika után megállapítja, hogy Celsus okfejtése a custodia-felelősségre vonatkozó visszterhes megőrzési kötelezettség fogalma alá vonható. Eszerint a conductor operarum felel az őrzésért, ha dolgokat bízta rá. Ezt a felelősségét kiterjeszti azokra a kézműipari társulásokra is, amelyek a munkaszerveződés formáit követik.⁵¹ *Pólay* a D. 19. 2. 40. és Cato 144. 6. szövegek összehasonlításával megállapította, hogy ha a munkaadó a munkások rendelkezésére munkaeszközöket bocsát, a munkások custodia-felelősséggel tartoznak.⁵²

2. Az, hogy a locator és conductor egyaránt custodia kötelezett lehet, igazolja az alábbi szöveg.

„In iudicio tam locati quam conducti dolum et custodiam, non etiam casum, cui resisti non potest, venire constat” (C. 4. 65. 28.).

A conductor custodia-felelősségével persze számos esetben találkozunk, de hogyan lehetett ezt a locator operarumra is kiterjeszteni? Nem tartalmaz-e értelmetlen elírást a constitutio? Nem. Pontos, tömör megfogalmazás. (Nem lehet tudni milyen kérdést intéztek a császárhoz, de vagy nem szerepelt a kérdésben a culpára vonatkozó változat és ezért maradt ki az erre való utalás, vagy a culpa minden további nélkül odaértendő, hisz a culpa a dolus és a custodia között állt.⁵³ Az utóbbi a valószínű.) Tény azonban az, hogy a locator és a conductor egyaránt felelt a custodiaért adott esetben. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha a forráshelyet 1. c. operarum locatorára vonatkoztatjuk. Az 1. c. reinél és az 1. c. operisnél kivételes eset, hogy a dolgot a locator őrizzé. E császári döntést csak úgy értelmezhetjük helyesen, ha a munkavállaló (locator) felelősségére vonatkoztatjuk elsősorban. Így e constitutiót legáltalánosabban értelmezhetjük, mert adott esetben, amikor a szerződő partner dolgai a másik félhez kerültek, a 1. c. valamely formájában, az őrzőfél mindig custodia-kötelezett; csak a vis maiorral tudja magát kimenteni. Nem oszttjuk *Rosenthal*-nak e szöveg vizsgálatával kapcsolatosan kifejtett véleményét, aki custodia helyett culpát iktat be.⁵⁴ Ezzel a változtatással teljesen értelmetlenné válna a non „etiam casum cui resisti non potest” szövegrész. Ez a „culpa” fogalom mellett nem állhat, csak a „custodia” fogalom mellett.

⁵¹ *Wieacker* (i. m. 47. és k. o.) D. 19. 2. 9. 5., valamint a D. 19. 1. 13. 16. szövegekben a „culpa” helyett a „custodia” kifejezést helyettesíti, s így jut el az általa kívánt eredményhez. Vö. még *Arangio-Ruiz* i. m. 205. és 131. o.

⁵² *Pólay* i. m. 188. o.

⁵³ *Marton Versuch*, 7. o.

⁵⁴ *Rosenthal* (i. m. 240. és k. o.) kifejti, hogy a custodia-felelősség csak a vállalkozói szerződésnél jöhet figyelembe, az 1. c. operarumnál nem.

3. A másik ilyen forráshely, amelyből általános következtetéseket vonhatunk le, a Gaiustól származó D. 19. 2. 40.

„Qui mercedem accipit pro custodia alicuius rei, is huius periculum custodiae praestat.”

Legáltalánosabb kinyilatkoztatása ez a custodia-felelősségnek. Aki bért kap a nála levő dolog őrzéséért, köteles viselni az őrzés veszélyét is. Rosenthal és Mayer-Maly ebből a szövegből a custodiát mint önálló főszolgáltatást olvassák ki, és teljesen elhanyagolhatónak vélik a D. 4. 9. 5. pr. szövegben foglaltakat, miszerint a custodia valamely más szolgáltatáshoz (pl. ruhatisztítás) másodlagosan járul.⁵⁵ A szöveg kapcsán Mac Cormack kétféle custodiát különböztet meg, és pedig: a) amikor valamely dolog őrzését pénzért elvállalják, b) amikor bizonyos munkavégzés mellett melléktevékenységként a dolgot őrzik is. Fejtegetését azzal a megállapítással foglalja össze, hogy a custodia ellenérték fejében történő elvállalása nem vont maga után szigorú felelősséget, a felelősségrevonás feltétele a vétesség volt.⁵⁶

Az említett szerzők véleményével szemben úgy gondoljuk, hogy ez a szöveg nemcsak az őrzésre, mint elsődleges jogviszonyra vonatkozott, hanem érteni kell arra az esetre is, amikor a szerződés tárgya valamely munkának az elvégzése volt, de mivel a munkavégzőhöz került a másik szerződő fél dolga, ezt meg kellett őriznie. Kifejezetten őrzési szolgáltatással alig találkozunk, csak a horrearius említett eseteiben és a rabszolgát megőrzésre átvevő molnár esetében (D. 16. 3. 1. 9.). A kétféle eset közül csak a horrearius tevékenysége volt az állandó jellegű. Ha Gaius ez általánosító tételénél erre az esetre gondolt volna, biztosan utal is rá. A szövegből csak az tűnik ki, hogy amennyiben más dolganak az őrzéséért pénzt fizetnek, akkor a custodiáért is helyt kell állni. A munkavégzéssel kapcsolatban amikor a munkaadó dolgai (a munka tárgya, a munkaeszköz, az elszállítandó javak stb.) a szolgáltatóhoz kerültek, ezeket köteles volt visszaadni. A díjat csak akkor kapta meg — a vis maior kivételével — ha a tárgyakat visszaadta. A szolgáltatáshoz érdeke fűződött, így tehát őrizni is köteles volt. Gaius arra az esetre gondolt, amikor a conductor vagy a locator úgy szolgáltatott, hogy elvégzett valamilyen munkát és megőrizte a dolgot. Ezért járt neki a merces. (Erre utal Gaius 3. 206. is.) Gaius nem tesz különbséget a locator és a conductor között, hanem úgy fogalmaz, hogy aki őrzés esetében bért kap, akár locator, akár conductor, custodia-felelősség terheli.

Az 1. c. operarumnál abban az esetben, ha a munkás a munkaadó eszközeivel dolgozott, alkalmazni kellett ezt a gaiusi szabályt. Ha a munkaeszközök elvesztek, meg kellett téríteni.⁵⁷ A szöveg klasszikuskori eredetéhez kétség nem fér, csak nem lényegre utaló interpoláció található benne.⁵⁸

E szöveget összevetve a császári constitutio (C. 4. 65. 28.) szövegével általános következtetésként megállapíthatjuk, hogy a locatio conductionál az érdekelt őrző fél custodia kötelezett, mind az 1. c. operis, mind az 1. c. operarum eseteiben.

⁵⁵ Rosenthal i. m. 231. és k. o. — Mayer-Maly i. m. 203. és k. o., továbbá De Robertis, Annali Bari 12 (1952) 37. o. 34. jz.

⁵⁶ Mack Cormack i. m. 203. és k. o.

⁵⁷ Pólay i. m. 188. o.

⁵⁸ Arangio-Ruiz i. m. 104. o. és Nörr i. m. 71. o.

4. A custodia-felelősség és az iniuria kérdése merül fel az alábbi ulpianusi szövegben.

„Sed de damno ab alio dato agi cum eo non posse Iulianus ait: qua enim custodia consequi potuit, ne damnum iniuria ab alio dari possit? Sed Marcellus interdum esse posse ait, sive custodiri potuit, ne damnum daretur, sive ipse custos damnum dedit: quae sententia Marcelli probanda est” (D. 19. 2. 41.).

Ulpianus a fenti szövegben két egymással ellentétes véleményt ismertet arra nézve, mi a custodia-kötelezett helyzete, ha a kár az iniuria következtében áll be. Iulianus véleménye szerint az iniuriát az őrző személy nem tudta elkerülni, így nem tehető ezért felelőssé; Marcellus szerint megállapítható az őrző felelőssége, mert a kár vagy elkerülhető lett volna, vagy maga az őrző okozta. Az egymással ellentétes vélemények jól tükrözik azt a bizonytalanságot, amely a jogtudományban a klasszikus korban abban a kérdésben uralkodik, hogy vajon a custodia-kötelezett csak a lopás útján keletkezett kárért felel-e, vagy egyéb körülmények okozta károk esetén is. Ulpianus is bizonytalan a döntésben, jóllehet hajlik afelé, hogy a dologrongálást kizárja az őrző felelősségi köréből, de azért Marcellus véleményét sem veti el, amikor megjegyzi, „quae sententia Marcelli probanda est”. E forrást mindenesetre nem tudjuk teljes értékűnek elfogadni a benne megállapítható interpolációk miatt. Kunkel és Haymann és Vázny meggyőzően kimutatták ezeket a módosításokat.⁵⁹ Így inkább támaszkodhatunk azokra a forrásokra, amelyek a custodia-felelősség alóli exkulpációt a vis maior bizonyításával gondolják lehetővé tenni. (C. 4. 65. 28. — C. 4. 65. 1. és Coll. 10. 9. stb.) E kérdésben csatlakozunk Kaser véleményéhez, mely szerint a custodia tipikus esete a lopás okozta kárért való helytállás, de emellett felelni kell egyéb károkért is, amelyek nem vétkességéből adódnak és az őrző csak a „höhere Gewalt”-ra hivatkozva tudja magát kimenteni.⁶⁰

Klasszikusan fogalmazza meg ezt a tételt Gaius az alábbiakban:

„Quaecumque de furto diximus, eadem et de damno debent intellegi: non enim dubitari oportet, quin is, qui salvum fore recipit, non solum a furto, sed etiam a damno recipere videatur.” (D. 4. 9. 5. 1.)

E szövegnek sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonítunk, mint a D. 19. 2. 41-ben foglaltaknak. Itt Gaius a custodiát a dolog rongálására is kiterjeszti.

5. Az eddigiek során megpróbáltuk tisztázni azt, hogy az a személy, akinél más dolgai vannak és érdeke fűződik ehhez a jogviszonyhoz, mennyiben felel a dolgok megőrzéséért.

Ulpianustól a D. 47. 2. 14. 16.-ban a következő olvasható:

„Qualis ergo furti actio detur ei, cui res commodata est, quaesitum est. Et puto omnibus, quorum periculo res alienae sunt, veluti commodati, item locati pignorisve accepti, si hae subreptae sint omnibus

⁵⁹ A szöveget több helyen interpoláltak tartja Kunkel (SZ 45 (1925) 270. o. 2. jz., valamint Lenel (i. m. 75. o.). A „qua enim...debit szövegrészt Haymann (SZ 40 (1919) 194. és k. o.), míg a „qua enim...possit” mondatot Vázny (Annali Palermo 12 (1926) 107. o.) minősíti interpoláltnak. A szöveget az „interdum” szótól végig interpoláció eredményének tekinti Schulz (Einführung in das Studium der Digesten. Tübingen, 1916. 36. és k. o.).

⁶⁰ Kaser: RPR I.² 506—507. o. Vö. még Schulz, SZ 32 (1911) 23. és k. o., Kniep i. m. III. 2. 486. és De Robertis, Annali Bari 10 (1949) 55. és 93. o.

furti actiones competere: conductio autem ei demum competit, qui dominium habet.”

Az „*omnibus quorum periculo res alienae sunt*” kifejezés meggyőző benünket arról, hogy a 1. c.-nál az őrzőt helytállási kötelezettség terheli, mert csak azok kapják meg az *actio furtit*, akik ilyen érdekelt őrzési viszonyban vannak. A forrás eredetiségét többen kétségbe vonják.⁶¹ Nézetünk szerint a forrás eredetisége kevésbé problematikus. Kizárólag arra kívánunk hivatkozni, hogy vajon mi vezette volna a kompilátorokat abban, hogy a klasszikus kori custodia-felelősség alapfeltételeit ilyen érthetően körvonalazzák. A kompilátorokra — úgy véljük — éppen az a jellemző, hogy a custodiával kapcsolatos eseteket teljesen elködösítik, a custodia klasszikus kori fogalmát szétzúzzák. Álljon itt erre példaként az Inst. 3. 24. 5. szövege.

„Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet et, si quid in lege praetermissum fuerit, id ex bono et aequo debet praestare. Qui pro usu aut vestimentorum aut argenti aut iumentum mercedem aut dedit aut promisit, ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus pater familias suis rebus adhibet. Quam si praestiterit et aliquo casu rem amiserit, de restituenda ea non tenebitur. Mortuo conductore intra tempora conductionis heres eius eodem iure in conductionem succedit.”

A bizánci kodifikátorok tehát a conductortól olyan őrzést követelnek meg, amit a leggondosabb családapa saját dolgaira nézve tanúsít. A custodiát a *diligentissimus pater familias* felelősségével azonosítják, s ehhez képest ha ezt a gondosságot kifejtette és a dolog valamilyen véletlen következtében elvész, nem vonható felelősségre. A „custodia talis” a „diligentissimus pater familias”, a „suis rebus adhibet” kifejezések bizánci konstrukciók, amelyek egészen mást fejeznek ki, mint a klasszikus custodia.⁶² A két szöveg összevetéséből a D. 47. 2. 14. 16. klasszikus jellege aránylag elég könnyen megállapítható. Nem vitatjuk, hogy a szövegben előfordult interpoláció egyes szavakra nézve, de az nem a lényegre vonatkozott. Az Inst. 3. 24. 5. azt is megállapíthatóvá teszi, hogy a justinianusi korban a *locatio conductionis* alapvető törekvés volt a klasszikus kori custodia fogalmát a „diligentissimus pater familias” felelősségével, mint vétkes felelősséggel helyettesíteni.

6. A D. 13. 6. 5. 15. szerint, mely Ulpianus ediktum kommentárjából vett szöveget tartalmaz a *dolusért*, a *culpáért*, a *diligentiáért* és a *custodiáért* kell helytállni:

„Verum in vehiculo commodato vel locato pro parte quidem effectu me usum habere, quia non omnia loca vehiculi teneam. Sed esse verius ait et dolum et culpam et diligentiam et custodiam in totum me praestare debere: quare duo quodammodo rei habebuntur et, si alter conventus praestiterit, liberabit, alterum et ambobus competit furti actio.”

A diligentiát a kompilátorok hibásan a custodia mellé állítják. Már Kunkel is kimutatta, miszerint a klasszikus custodia-felelősséget Iustinianus kodifikátorai többnyire a diligenciával helyettesítették, itt azonban mindkettőt meg-

⁶¹ Így pl. Haymann, SZ 40 (1919) 221. o. 3. jz. és 248. o., továbbá Kniep i. m. III. 2. 508. és 552. o.

⁶² Marton: Versuch, 6. o., továbbá Kunkel SZ 45 (1925) 266. és k. o. Lásd még Marton: Bonus pater familias. Kecskemét, Klny. a Kecskeméti Jogakadémia 100. éves fennállása alkalmából kiadott emlékkönyvből (15. és k. o.).

hagyták.⁶³ A szöveg így teljesen értelmetlen. E szövegrészt az irodalom egyértelműen interpoláltnak véli.⁶⁴ A kompilátorok egységesítő custodiát kialakító törekvése nem minden esetben vezetett sikerre, s így a custodia nagyon változatos módon szerepel a forrásokban. Ennek ellenére megállapíthatjuk, hogy a klasszikus korszakban az 1. c. operisnél és operarumnál az érdekelt őrző adós custodia-kötelezett volt, s így felelőssége kiterjedt a casus minorra is.⁶⁵

III.

1. A határkérdések tisztázása céljából itt látszik indokoltnak az orvos felelősségének vizsgálata is. Mint ahogy Kaser kimutatta, nem kizárt az orvos tevékenységét a locatio-conductio keretében elhelyezni.⁶⁶ Nem eldöntött kérdés, hogy az orvos tevékenysége, 1. c. operis vagy operarum.⁶⁷ Kétségtelen, hogy az orvosi tevékenységet nem lehet folyamatos munkavégzésnek (pl. egy beteg esetében) minősíteni, de e tevékenység nem tipikusan munkaeredmény produkálása sem (pl. egy beteg meggyógyítása). Valahol a kettő között helyezhető el az orvos munkája, felfogható locatio-conductio operarumnak is (ha naponta állandóan ezt a feladatot látja el), de 1. c. operisnek is, ha az egészség helyreállításáról van szó egy-egy betegnél.

2. A rendelkezésünkre álló forrásanyag — az Ulpianustól származó Digesta-szövegek, valamint a jusztinianusi Institutiókban felvett szövegek — az orvos vétkes felelősségéről beszél.

„Sicuti medico imputari eventus mortalitatis non debet, ita quod per imperitiam commisit, imputari ei debet: praetextu humanae fragilitatis delictum decipientis in periculo homines in noxium esse non debet” (D. 1. 18. 6. 7.).

„Proculus ait, si medicus servum imperite secuerit, vel ex locato vel ex lege Aquilia competere actionem” (D. 9. 2. 7. 8.).

„Idem iuris est, si medicamento perperam usus fuerit, sed et qui bene secuerit et dereliquit curationem, securus non erit, sed culpa reus intellegitur” (D. 9. 2. 8. pr.).

A fenti forráshelyekből megállapítható, hogy az orvos felelőssége elsődlegesen az imperitia a mesterségben való járatlanság esetén lép előtérbe. Az orvostól hozzáértést, szakmai járatosságot követeltek meg. Felelős az orvos, ha

⁶³ Kunkel SZ 45 (1925) 320. és k. o.

⁶⁴ E szöveggel foglalkozók többnyire mind megállapították a § interpolált voltát, így pl. Haymann (SZ 40 (1919) 219. és 234. o.), Paris (i. m. 154. és k. o.), Jörs (i. m. 164. o. 5. jz.) a szöveget általában több helyen interpoláltnak tartják.

⁶⁵ Kaser: RPR I.² 571. o.

⁶⁶ Kaser: RPR I.² 569. o. — Kaser egy recenziójában, amelyet Below: Der Arzt im röm. Recht. München, 1953. c. munkájában írt, igen meggyőzően fejti ki, hogy a locatio conductio megkötése a szabadon született orvos számára nem képezett akadályt. Kezdetben a magasabb társadalmi rétegekhez tartozó orvosok ugyancsak erkölcsi alapon követelheték a gyógyítás ellenértékét, később azonban a páciens és az orvos közti viszony jogi kötelekké alakult át, amelyet extra ordinem lehetett perelni. Az alacsonyabb társadalmi rétegekhez tartozó orvosok akadálytalanul köthettek e tevékenységük tekintetében locatio conductiót. Lásd D. 9. 2. 7. 8. (SZ 72 (1955) 395. és k. o.).

⁶⁷ Below i. m. 53. o. — Heldrich: Der Arzt im römischen Privatrecht. Jherings Jahrbücher, 52. (1940) 139—149. o. és Sieber: Operae liberales. Jh. Jb. 52 (1940) 161—173. o.

nem hozzáértően operál, nem megfelelő gyógykezelést adott, rossz gyógyszert használt, vagy ha a gondozást elmulasztotta.⁶⁸ Ebben az esetben ellene actio locatival is lehet perelni. Az orvos eredményfelelősségét a D. 1. 18. 6. 7. kizárja. A Coll. 13. 7. is a hanyag kezelést végző orvos felelősségét állapítja meg, ha a beteg meghal, vagy az állapota rosszabbodott, vagy megrokkant.

Hasonló megállapításokat tartalmaznak a justiniánusi szövegek:

„Praeterea si medicus, qui servum tuum secuit, dereliquerit curationem atque ob id mortuus fuerit, servus, culpa reus est” (Inst. 4. 3. 6.).

„Imperitia quoque culpa adnumeratur, veluti si medicus ideo servum tuum occiderit, quod eum male secuerit aut perperam ei medicamentum dederit” (Inst. 4. 3. 7.).

Mind a klasszikus, mind a justiniánuszi korban az orvost tehát felelősre vonták, ha mesterségében járatlanul végezte munkáját. Az imperitiát, mint már fentebb láttuk a fullónál (D. 19. 2. 9. 5.), illetve az öszvérhajcsárnál (D. 9. 2. 8. 1.) culpának minősítették. Ezt mutatja az Inst. 4. 3. 7. szövegében talált kifejezés az orvos tevékenységével kapcsolatban is. Gaius írja (D. 50. 17. 132.), hogy „imperitia culpa adnumeratur” a hozzá nem értés gondatlanságnak számít. A Gaiustól származó szöveg nincs jogesethez kötve. Így ennek általános érvényt kell tulajdonítanunk. Azokban az esetekben, ahol az eljáró személytől a szakmában való jártasságot követelnek meg, de ezt az illető nem tanúsítja, magatartását vétkesnek kell minősíteni, mert a kérdéses tevékenységet kifejtőnek tudnia kellett volna, hogy rendelkezik-e a megfelelő szakértelemmel, vagy sem.⁶⁹

3. Jelentkezik az irodalomban olyan nézet is, mely szerint az imperitia custodiát jelent.⁷⁰ Ezt azonban a tárgyalta források cáfolják. Hogy milyen fontosnak tartották az orvosnál a szakmában való jártasságot, arra Ulpianus D. 50. 9. 1. fragmentuma utal.

4. Az orvosi tevékenységnek locatio conductio jellegére vonatkozó feltevéseket alátámasztja a D. 9. 2. 7. 8., mely szerint az orvos „ex locato” perelhető.⁷¹ A D. 9. 2. 7. pr. alatti szövegben Ulpianus azt mondja, hogy az apa keresetet nyújthat be azokra a költségekre, amelyeket fia gyógyításáért adott ki, ezekben a költségekben benne van az orvos díja is. Az imperitiát mindig az 1. c. keretébe illeszkedő munkavégzéssel kapcsolatban említik a forrásokban.

IV.

1. Összefoglalva a következőket szeretnénk kiemelni.

a) mind az 1. c. operisnél, mind az 1. c. operarumnál a szerződő felek dolusért és culpaért feleltek a klasszikus és a justiniánuszi jogban egyaránt.

b) A klasszikus korban abban az esetben, ha valamelyik szerződő félhez (akár conductor, akár locator) a másik szerződő fél dolgai megőrzésére átkerültek, az őrző fél custodiáért tartozott felelősséggel. A justiniánuszi korszakban ezt az objektív custodia fogalmat vétkességi felelősséggé formálták át, de en-

⁶⁸ Below i. m. 110—117. o.

⁶⁹ Kaser: RPR I.² 509. o. — Arangio-Ruiz i. m. 188. és k. o.

⁷⁰ Wieacker, SZ 54 (1934) 47. o.

⁷¹ Kaser, SZ 72 (1955) 400. o.

nek ellenére a cauponál és a fullonál továbbra is megtalálható a custodia-felelősség!!

c) A jusztiinianuszi interpoláció a custodia fogalmat megszüntetni igyekezett és a forrásokban diligentiaival helyettesíteni, a locatio-conductio fent tárgyalt két esetében is. Ez azt eredményezte, hogy a klasszikus szerzők munkáit átdolgozták, de nem tudták a forrásokat egyértelművé tenni, az átdolgozott forrásokban együtt található a custodia és a diligentia, ami a kutatókat sokszor tévútra vezeti.

d) A klasszikuskori custodia-felelősség tipikus példái a hajós, a foltozó szabó felelősségi esetei voltak, emellett azonban a levélhordó, a munkát csoportjával felvállaló bandagazda, valamint a horrearius felelőssége is a custodia-felelősség, jóllehet ezekben az esetekben a források többnyire vitathatók, de az általunk megvizsgált és a locatio conductio operis keretébe illeszkedő vállalkozói tevékenységgel kapcsolatban megállapítottak alátámasztják a hajósra és a foltozó szabóra vonatkozó szabályokat. Így ezekből az esetekből általános következtetésként levonható, hogy a klasszikus korban az 1. c. operisnél a custodia tipikus felelősségi forma volt, ezzel szemben a jusztiinianuszi jogban az őrzési tevékenységnél mind az objektív értelemben használt custodia, mind a diligentia in custodiendo megtalálható.

e) A locatio conductio operarumnál a custodia-felelősséget elsősorban a C. 4. 65. 28., valamint a D. 19. 2. 40.-ben felvett textusok alapján lehet megállapítani.

f) Az orvos tevékenysége az 1. c. keretébe illeszkedő olyan tevékenység, ahol a felelősség alapja a szakmában való jártasság.

B) VESZÉLYVISELÉS A MUNKABÉR- ÉS VÁLLALKOZÁSI SZERZŐDÉSNÉL

a) Veszélyviselés a munkabérszerződésnél

I.

1. Veszélyviselésről akkor lehet szó, ha olyan károk keletkeztek, amelyek senkinek sem róhatók fel.¹ E károkat vis maior idézi elő,² vagy esetleg a dolog belső tulajdonságából fakadnak.³ Kérdés, ki köteles ezeket viselni, kinek a hátrányára szolgálnak. Ilyenkor a római jog általában „a tulajdonos viseli a kárt” elvet érvényesítette.

2. Néhány esetben külön szabályozták az ilyen károk viselésének a kérdését, így az emptio-venditionál (pl. D. 18. 6. 7. pr.), s a locatio conductionál (pl. D. 19. 2. 15. 6., D. 19. 2. 38. pr., D. 19. 2. 62.), de természetszerűleg e szerződéstípusoknál is messzemenőleg figyelembe vették a tulajdoni viszonyt.⁴ E kérdésnek a vizsgálata azért látszik szükségesnek, mivel a kockázatviselés a felelősségi körön kívül esik,⁵ de mégis jelentős helyet foglal el a teljesítésnél. Különösen a locatio conductio operis esetén van igen nagy jelentősége.⁶

II.

1. A munkabérszerződésnél a források alapján abból kell kiindulni, hogy a veszély a munkás vagy a munkaadó érdekkörében jelentkezik-e.⁷ A források ilyen irányú csoportosítása eljuttat bennünket a kérdés megoldásához.⁸ Mielőtt azonban a források ismertetésére rátérnénk, röviden szóljunk a jelentősebb irodalmi álláspontokról.

2. *Karlowa*⁹ nézete szerint, ha a munkás saját személyében jelentkező ok miatt nem tud munkát végezni, nem kap bért, viszont a munkavégzés a munkaadó személyében jelentkező ok miatt marad el, az köteles a munkabért kifizetni. Amennyiben a munkavégzés sem az egyik, sem a másik személyben megvalósuló ok miatt marad el, akkor a munkás nem kap bért (mint azt szerinte a három erdélyi viaszostábla munkabérszerződése tanúsítja). Lényegében ugyanezen az állásponton van *Dernburg*.¹⁰ Ő a forrásokat részletesebben elemzi és megállapítja, hogy a munkaadó halála csak a legszemélyesebb szol-

¹ M. Kaser: Periculum locatoris. SZ 74 (1957) 155. o. és köv. o.

² E. Betti: Zum Problem der Gefahrtragung bei zweiseitig verpflichtenden Verträgen, SZ 82 (1965) 14. o.

³ Betti i. m.

⁴ Kaser elsődlegesen a tulajdoni viszonyokra hivatkozik és a tulajdoni viszonyokat tekinti a veszélyviselés kérdésénél alapvetőnek (Peric, 197. o.).

⁵ Miquel SZ 81 (1964) 184. o. a casus minorral kapcsolatban a veszélyviselés szabályára látszik utalni, ami alappal kifogásolható.

⁶ Th. Mayer-Maly: Locatio conductio. Wien 1956. 19. o.

⁷ Kaser, Peric. 194. o.

⁸ Kaser, Peric. 195. o.

⁹ O. Karlowa: Römische Rechtsgeschichte. 2. k. Leipzig, 1901. 643. o.

¹⁰ H. Dernburg: Pandekten. Berlin 1889. 2. k. 301–302. o.

gáltatásoknál lehet ok a munkaviszony megszüntetésére (D. 1. 22. 4.). E gondolatkörben haladva megy tovább *Mayer-Maly*¹¹ amikor megállapítja, hogy a munkaadó a bérveszély viselése alól csak akkor szabadul, ha a szolgáltatás elmaradása a locator terhére írható. Szemben az előző két szerzővel hangsúlyozza, hogy az olyan körülmények, amelyek sem a locator, sem a conductor terhére nem írhatók, a conductort érintik. Ezekhez a körülményekhez lehet számítani a locator betegségét is. *Kaser*¹² azt teszi vizsgálat alapjává, hogy kinek a személyében áll be az a körülmény, ami a munkavégzést megakadályozza. Vizsgálódásai szerint a legtöbb forrás a munkaszolgáltatás akadályát a munkaadó oldalára helyezi és így érvényesült a „periculum conductoris” tétel. Ha a veszély egyik személy oldalára sem sorolható, a veszélyt a conductor viseli. Úgy véljük, hogy az irodalmi álláspontok közül lényegében *Kaser* és *Mayer-Maly* adja a probléma teljes és pontos megoldását (így álláspontjuknak csak egyes részleteivel kívánunk vitatkozni), míg *Karlowa* és *Dernburg* egyes tételei alapjaikban vitathatók. Az itt ismertetett álláspontoktól lényegesen eltérő *Marton Géza*¹³ véleménye, aki nyilván az erdélyi viaszostáblák munkaszerződéseinek (CIL III. p. 948—949.) hatására — úgy véli, hogy a római jog a veszélyviselést a munkásra hárítja. Ez az álláspont azonban nem egyeztethető össze az alapvető forrásokkal.

III.

1. Nézzük, mit mondanak a források!

„Qui operas suas locavit, totius temporis mercedem accipere debet, si per eum non stetit, quo minus operas praestet” (D. 19. 2. 38. pr.).

Paulus e szöveghelye témánk szempontjából *alapvető*. Világosan kitűnik belőle, hogy a munkásnak jár a munkabér, ha nem rajta áll, hogy dolgozni nem tud. A veszélyviselés kérdését a „si per eum non stetit” kifejezés dönti el. A kérdés csak az, hogy a munkáson áll-e, vagy sem a munkavégzés elmaradása. Arról nincs szó, hogy mi miatt nem tud dolgozni a munkás (a munkaadó betegsége, akadályoztatása, a munka tárgyának pusztulása vagy a munkát ideiglenesen akadályozó körülmények fennforgása a munka tárgyával kapcsolatban.) A lényeg az, hogy *ne a munkáson álljon* a munka elmaradása, ne az ő érdekkörébe tartozó körülmény akadályozza a munkavégzést. Függetlenül attól, hogy a veszély a munkaadó érdekkörében vagy mindkettőjük érdekkörén kívül jelentkezik, mindkét esetben a munkaadónak kell viselni a veszélyt. Az a veszély, ami nem a munkás érdekkörébe esik, a munkaadót terheli. Éppen ezért nem tartható *Karlowa* álláspontja, hogy ha sem az egyik, sem a másik érdekkörébe nem esik a veszély, akkor ennek viselése a munkást terheli. Ilyen esetben a veszély mindig a conductoré. Árvíz, földrengés vagy más természeti csapás következtében elmaradt munka el nem végzése nem a munkáson áll, így őt a munkabér megilleti.

2. De nézzük az általános szabály után az *eseti jellegűeket*.

„Si hi, contra quos supplicas, facta locatione temporis certi suas tibi

¹¹ *Mayer-Maly* i. m. 181—184. o.

¹² *Kaser*, *Peric.* 195—198. o.

¹³ *Marton Géza*: A római magánjog elemeinek tankönyve. Institutciók. Budapest 1957. 210. o.

locaverint operas, quatenus bona fides patitur, causa cognita competens iudex conventionem servari iubebit" (C. 4. 65. 22.).

Ebből az tűnik ki, hogy a munkaadó valamilyen oknál fogva szabadulni akar a szerződéstől, a bírónak azonban a szerződést fenn kell tartania. Ebből az is következik, hogy a bért a munkásnak akkor is meg kell fizetni, ha a munkaadó nem akarja a munkást tovább dolgoztatni. Vagyis a munkaadó önkényesen nem szüntetheti meg a jogviszonyt, de ha mégis ezt teszi, akkor ki kell fizetnie a munkabért, úgy, mintha a munkás dolgozott volna.

3. A most tárgyalandó források a munkaadó halálának következményeit vizsgálják a munkabérszerződéssel kapcsolatosan.

„Diem functo legato Caesaris salarium comitibus residui temporis, quod a legatis praestitutum est, debetur, modo si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt. Diversum in eo servatur, qui successorem ante tempus accepit" (D. 1. 22. 4. Papinianus).

Ulpianus ezzel kapcsolatban Papinianusra hivatkozva a következőket mondja:

„Papinianus quoque libro quarto responsorum scripsit diem functo legato Caesaris salarium comitibus residui temporis praestandum, modo si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt" (D. 19. 2. 19. 10.).

Itt tipikusan a munkaadó érdekkörébe vágó vis maiorról van szó. Mindkét papiniánuszi megállapítás a meghalt császári legátus ülnökeinek a járandóságaival foglalkozik és egyértelműen megállapítja, hogy a kikötött időre járó díj (*salarium*) továbbra is jár nekik, kivéve ha máshol nem teljesítettek ugyanabban az időben ülnöki funkciót. Újszerűség az előző forrásokhoz képest, hogy a szöveghely felveti a más helyen végzett munka esetére követendő eljárást. Nem lehet azonban a „modo si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt” kitétele a munkás kárenyhítési kötelezettségére vonatkozó szabálynak minősíteni. Fel sem merül itt az, hogy máshol keresetett volna, csak az, hogy máshol ténylegesen keresett. Helyesen mutat rá *Mayer-Maly*,¹⁴ hogy ez a szabály nem hozzászámítási kötelezettséget foglal magában, hanem csupán azt zárja ki, hogy az első szolgálati viszonyra hivatkozással igényeljék az ellenértéket. Vagyis helytelen az az álláspont, miszerint a második munkahelyen kapott összeget hozzá kell számítani az első munkahely járandóságához és ha kevesebbet keresett, mint ami az első helyen járt volna neki, akkor a különbséget az első helyen meg kell fizetni. Nyilván a helyes értelmezés az, ha máshol keresett akkor az első helyen nem tarthat igényt a munkabérre.

A két papiniánuszi szabály között szinte alig van eltérés, azért *Mayer-Maly* a két hely összevetéséből posztklasszikus kompilációra következtet. Az interpolációs irodalom azonban csak a „quod a legatis praestitutum est” kifejezést tartja interpolálnak.¹⁵ Nem tudni mi lehetett az eredeti szöveg, azonban a fenti kitétel véleményünk szerint a lényegben nem változtat. Álláspontunk szerint kevésbé valószínű a szöveggel gyökeresen eltérő gondolat beiktatása, mert a mindkét szövegben megtalálható azonos gondolat a klasszikuskori gondolkodásra vall. Inkább véljük a kompilátorok tevékenységét felfedezni a D. 1. 22. 4. utolsó mondatánál, amelynek nyoma sem található a D. 19. 2. 19. 10-ben („diversum in eo servatum, qui successorem ante tempus ac-

¹⁴ *Mayer-Maly* i. m. 183. o.

¹⁵ *Mayer-Maly* i. m. 183–184. o.

cepit”). Más a helyzet — mondja a szöveg — ha a legatus a meghatározott idő előtt utódot kap. Ez az odavetett félmondat nem világos. „Másképpen áll a helyzet, ha utódot kap”, de hogy hogyan áll a helyzet, az nem állapítható meg. Legfeljebb arra lehet következtetni, hogy utód kinevezése esetén az ülnököknek a munkát folytatólagosan kell végezni.

E két hely ismeretében hajlamosak vagyunk olyan következtetésekre jutni, hogy csak különleges esetekben — mint pl. a császári legatus ülnökei esetében — kell a munkabért a munkaadó halála esetén megfizetni. Ezen állásponton van *Dernburg*,¹⁶ amikor azt mondja, hogy csak a legszemélyesebb szolgálat esetén jár a bér. Ezt a tételt azonban félreérthetetlenül cáfolja az Ulpianustól való, Antoninus és Severus császárok rescriptumát tartalmazó D. 19. 2. 19. 9.

„Cum quidam exceptor operas suas locasset, deinde is qui eas conduxerat decessisset, imperator Antoninus cum divo Severo rescriptit ad libellum exceptoris in haec verba: Cum per te non stetisse proponas, quo minus locatas operas Antonio Aquilae solveres, si eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus impleri aequum est.”

A jelen esetben az „exceptor operas suas locasset” kitétel szerepel. Ez pedig megegyezik a D. 19. 2. 38. pr. által jelzett munkavállalással. Az „operas suas locare” *De Robertis* megállapítása szerint nem dologbérlet, hanem munkabérlet létrejöttét tartalmazó formula.¹⁷ Nos nemcsak különleges esetekben kell a munkaadó halála után a szerződést betartani, hanem minden munkabérszerződésnél, ahogy ez a forráshelyből kitűnik. A bérfizetési kötelezettség alapja a jóhiszeműség és a méltányosság, mint ahogy Ulpianus a császári rescriptumra hivatkozással mondja. Az már nem meglepő, hogy itt is szerepel az a kitétel, hogy „ha nem kaptál ugyanazon évben mástól bért”. A szinte azonos korszakban élő *Papinianus* és *Ulpianus* egyező véleménye megnyugtatóan dönti el a munkaadó halála esetére a bérvesszély viselésének a kérdését a conductor terhére.

4. Az ügyvédek kérdésével kapcsolatban az alábbi szöveg irányadó e kérdésben:

„Advocati quoque, si per eos non steterit, quo minus causam agent, honoraria reddere non debent” (D. 19. 2. 38. 1.).

Az ügyvédek, amennyiben nem rajtuk áll az ügy továbbvitele, a honorariumot visszaadni nem tartoznak. Míg az előző esetekben a különböző okokból el nem végzett munka díjának megfizetéséről, itt az előre kifizetett díj megtartásáról volt szó, ha nem az ügyvéden állt a per továbbvitele. Az indoklás ugyanaz, mint ahogy már láttuk a forrás első felében, az akadály az ügyvéd érdekkörén kívül esik, így a díj őt megilleti, vagyis nem kell azt visszafizetni. Teljesen egyenértékű, hogy a kifizetett összeget nem lehet visszakövetelni, vagy a ki nem fizetett munkabért kell kifizetni.

E szabály nyilvánvaló lenne, ha a szokásos munkaszerződéseknél találkoztunk volna vele. Itt a problémát az jelenti, hogy hogyan kerül az ügyvédi tevékenység a munkaszerződés körébe.

*Visky*¹⁸ kifejti, hogy az ügyvédi munka a klasszikus kor végére kereső

¹⁶ *Dernburg* i. m. 2. k. 303. o.

¹⁷ *F. De Robertis*: Rapporti di lavoro nel diritto romano Milano, 1946. 141. o.

¹⁸ *K. Visky*: Retribuzione per il lavoro giuridico nelle fonti del diritto romano. Napoli, 1964. 10—23. o.

foglalkozássá fejlődött és a díjazáshoz való jog elismerést nyert. Ennek ellenére álláspontja szerint az ügyvédi tevékenység locatio-conductio tárgya nem lehetett, jóllehet az ars liberalis körébe sem vonható, mert mint fizetett munka az ügyvédek megélhetését biztosította. Mayer-Maly¹⁹ a forrást elemezve megállapítja, hogy az ügyvéd a fenti döntés ellenére sem minősült locator operarumnak.

Függetlenül azonban az előzőekben ismertetett helytálló nézetekből meg kell állapítani azt, hogy Paulus az ügyvédet *quasi locator*ként kezeli. A kérdésnek a locatio-conductio fejezetébe való beillesztése egymagában ugyan nem sokat mond, de figyelmen kívül sem hagyható. Azonban az már lényeges, hogy ugyanazt a szabályt rögzíti Paulus a munkásra, mint az ügyvédre. Ellenvetésként fel lehetne ugyan azt hozni, hogy Paulus nem merces-ről, hanem honorariumról beszél. A terminológia azonban a források tanúsága szerint nem elég szilárd, hiszen éppen Paulus az, aki másutt az ügyvéd merces-éről szól (D. 50. 13. 1. 13.); Papinianus a „*salarium procuratori constitutum*” megjelölést használja (D. 17. 1. 7.). Megkockáztatható tehát a következtetés, hogy az ügyvéd a díjvesztély viselésének szempontjából ugyanúgy kezelendő, mint a munkás.

IV.

1. Az eddigiekben olyan szövegeket elemeztünk, ahol a veszélyviselés a conductor oldalán jelentkezik. Nézzük meg most a másik oldalt. Itt mindössze két forráshely áll rendelkezésünkre, az egyik ismét az advocatus-ról, a másik pedig egy libertus-ról, s közvetve alkalmat ad arra, hogy bizonyos megállapításokat tegyünk.

2. Ulpianus a libertus-sal kapcsolatosan a következőket mondja:

„Libertus, qui post indictionem operarum valletudine impeditur, quo minus praestet operas, non tenetur: nec enim potest videri per eum stare, quo minus operas praestet” (D. 38. 1. 15.).

A libertus és a patronus között a iurata operarum promissio ugyan semmiképpen sem von maga után munkabérleti viszonyt, a szöveghely mégis alkalmas a munkaviszonnyal kapcsolatos veszélyviselés tekintetében következtetések levonására. A libertus, aki munkavállalása után megbetegszik, úgy, hogy képtelen a vállalt munkát elvégezni, nem kötelezhető semmire, előre ugyanis nem volt látható, hogy rajta áll, hogy nem fog tudni dolgozni. A szöveget elemezve megállapíthatjuk, hogy a libertus kötelezettsége képezi a vizsgálat tárgyát, és ez a vizsgálat a „*non tenetur*” kifejezéssel zárul. A „*nec enim videri*” kifejezés azt mutatja, hogy vétkessége nem állapítható meg, így kártérítésre sem kötelezhető. A per eum stare kifejezés megegyezik a forrásokban alkalmazott szóhasználattal. Ez pedig azt jelenti, hogy akin áll a munkavégzés elmaradása, az viseli a veszélyt. Habár itt nem lehet szó munkabérről, de ennek ellenére az ulpianusi szövegből következtetni lehet a munkabérszerződések esetére is. A „per eum stare” kifejezés a munkabérszerződéseknél azt jelenti, hogy betegsége esetén a munkásnak kell viselni a veszélyt. Így arra az időre, amíg nem dolgozott, nem kap bért.²⁰ Vitatható, Mayer-Maly álláspontja,

¹⁹ Mayer-Maly i. m. 182. o.

²⁰ Hasonló nézetet van Kaser i. m. 190. o., valamint Pólay Elemér: A dáciai viaszostáblák szerződései, Budapest, 1972. 194–195. o.

amikor a locator betegségét azok közé a körülmények közé sorolja, amelyek sem a locator, sem a conductor terhére nem írhatók, s így szerinte ezt a bérveszélyt is a conductornak kell viselni.²¹ Az ismertetett szöveg a betegséget úgy minősíti, hogy a libertuson állt a munka elmaradása, a betegség az ő érdekkörébe” esik. Így per analogiam a betegséget a munkásnál is az ő érdekkörébe beálló elháríthatatlan okként kell kezelni. Ha pedig a betegség az ő „érdekkörébe” esik akkor, a D. 19. 2. 38. pr. alapján a betegsége idejére munkabér nem jár.

3. Ulpianus Severus császár döntésére hivatkozva a következőket mondja:
„Divus Severus ab heredibus advocati mortuo eo prohibuit mercedem repeti, quia per ipsum non steterat, quo minus causam ageret” (D. 50. 13. 1. 13.).

A meghalt ügyvéd örököseitől az ügyvéd részére előre kifizetett merces-t visszakérni nem lehet, mert nem rajta állt, hogy a pert nem tudta befejezni. Kétségtelen, hogy az eddig ismertetett források közül ennek az értelmezése vet fel legtöbb problémát. Kétféle megoldás lehetséges. Vagy elfogadjuk Kaser nézetét, amely szerint ez egyedi jellegű, méltányosságon alapuló császári döntés, amiből általános következtetéseket nem tudunk levonni,²² vagy szószerint értelmezzük a forráshelyet és akkor a halálesetet kivonjuk „a felek érdekköre” megjelölés alól. Ezt látszik alátámasztani a D. 1. 22. 4. — 19. 2. 19. 10. — 19. 2. 19. is, ahol az érdekkörök megjelölésének figyelmen kívül hagyása folytán külön nyer tárgyalást a munkaadó halála, mint a veszélyviselés különös esete; vagyis az eddigi forrásokból következtetve azt vizsgálták, hogy a munka elmaradása kinek az érdekkörében állt be, továbbá külön vizsgálták — érdekkör-megjelölés nélkül — a munkaadó halálát mint külön okot a veszélyviselésnél. A halál bekövetkeztét mind a munkaadó, mind a munkavállaló oldalán a munkaadó terhére rótták.

Ennek az álláspontnak az alátámasztására álljanak itt még a következők. Álláspontunk szerint itt nem a munkavégzés hiányáról beszélhetünk, hanem csak részmunkavégzésről. Az ügyvéd ugyanis a megbízással egyidejűleg munkát végez, tárgyal a felekkel, felveszi a tényállást, sőt már esetleg el is jár a bíróságnál, s halála a munka folytatásában akadályozza meg. Az ilyen esetek egyébként nem lehettek nagyon gyakoriak. Az itt tárgyalt források (D. 19. 2. 38. pr. és 50. 13. 1. 13.) csak az ügyvédnél beszélnek előre kifizetett díjról. A munkásnál általában utólag (*postnumerando*) fizetendő a munkabér.²³ A munkabérszerződéseknel is bekövetkeztetett a munkás halála, különösen az embertelen körülmények között (pl. bánya) dolgozó munkásoknál, mégsem merült fel ilyen probléma, nyilván mert a munkabért utólag fizették.

V.

1. Összefoglalva az eddig elmondottakat, megállapítható, hogy a források a munkabér veszélyének viselését mindig a conductorra hárítják, vagyis fizetni kell a munkabért:

²¹ Mayer-Maly i. m. 182. o.

²² Kaser Peric. 197. o.

²³ Pólay i. m. 192. o., Mayer-Maly i. m. 138—139. o., Dernburg i. m. 2. k. 301. o.

a) ha a veszély nem a munkás érdekkörében állt be (ez az alapvető szabály, a többi a római jogtudomány kazuisztikájából adódik);

b) a munkaadó halála esetén, kivéve, ha a szerződésileg kikötött időben a munkás máshol végzett munka után munkabérhez jutott;

c) ha a munkaadó valamilyen oknál fogva szabadulni akar a szerződéses jogviszonytól, viszont ezt csak úgy teheti, ha a munkabért kifizeti; végül

d) az ügyvéd halála esetén a kifizetett munkabér nem követelhető vissza.

Nem jár a munkásnak munkabér, ha a veszély az ő érdekkörében jelentkezik (pl. betegség esetén, vagy vihar elvitte a háza tetejét és azt kell kijavítani stb.).

2. *Végkövetkeztetéseink azonban nem egyeznek a bér munka társadalmi értékeléséről kialakult általános római felfogással.* Hogyan lehet ezt az ellentétet magyarázni? Köztudott, hogy Rómában azokat a szabad embereket, akik bér munkát vállaltak, megvetették.²⁴ A munkások nagyon nyomorúságos helyzetben voltak, hiszen — főleg a nagy rabszolgabőség idején — a rabszolga munka olcsóságával kellett versenyezniük.²⁵ A rabszolgatartó társadalom szemlélete tehát nem lehetett kedvező azokról a szabad bér munkásokról, akik maguk is a rabszolgákhoz hasonló munkát végeznek.

A munkások rossz szociális helyzete és a *periculum conductoris* szabály között az ellentét nézetünk szerint a következőkkel magyarázható. Az itt vizsgált források diszpozitív jellegű szabályokat tartalmaznak, azoktól tehát a gyakorlatban el lehetett térni, a szerződésben az ellenkező rendelkezés is ki volt köthető. Jól példázza ezt az egyik erdélyi viaszostábla (CIL III. p. 948.) alábbi szövegrésze:

„quod si fluor impedierit, pro rata computare debebit.”

E szerint ha a bánya víz alá került, csak arra az időre kaphat a munkás bért, amelyben munkát végzett. Vagyis az egyikük érdekkörébe sem tartozó természeti csapás esetén a gazdaságilag erősebb munkaadó szerződésileg a munkás nyakába sózza a veszélyt. Világos, hogy a *vis maior* a munkás érdekkörén kívül áll be és ellentétes a D. 19. 2. 38. pr. állásfoglalásával, a joggyakorlatban mégis előfordul. Ez a szerződés, amely egyébként hellenisztikus sajátságokat tüntet fel (a stipulációklauzulák mellőzése még a kötbérkikötés esetében is) téveszthette meg *Karlowot*, majd pedig *Martont*, midőn a munkabér veszély viselésének a római birodalmi jogi szabályozása tekintetében állást foglaltak.

b) Veszélyviselés a vállalkozási szerződésnél

I.

1. A vállalkozási szerződésekre vonatkozó forrásokat vizsgálva első látásra két dolog is szembetűnik. Egyrészt jóval bővebb forrásanyag áll rendelkezésre, mint a munkabérszerződésnél, ami azt jelenti, hogy jelentősebb életviszonyként került szabályozásra, mint a munkaszerződés,²⁶ másrészt a for-

²⁴ Az idevonatkozó nézeteket lásd *De Robertis: Lavoro e lavoratori nel mondo romano*. Bari, 1963. 49. és 97. o. és *D. Nörr: Zur sozialen und rechtlichen Bewertung der freien Arbeit in Rom*. SZ 82 (1965) 67—105. o.

²⁵ Pólay i. m. 160—163. o.

²⁶ *Karlowa* i. m. 2. k. 644—645. o.

ráshelyek csoportosítása is bonyolultabb feladat, mint a locatio-conductio operarumnál, amennyiben itt nem lehet a vállalkozó és a megrendelő érdekkörét alapszempontként figyelembe venni. Emellett különböző korokban élt jogtudósok véleménye azonos kérdésben többször eltérő. Példaként álljon itt Javolenus állásfoglalása a locatio-conductio operissal kapcsolatos veszélyviselés tárgyában:

„Si, priusquam locatori opus probaretur, vi aliqua comsumptum est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si tale opus fuit, ut probari deberet” (D. 19. 2. 37.).

E szerint mielőtt a művet megrendelő részére kipróbálták volna, az „vi aliqua” megsemmisült, a kár a megrendelőt (locator) csak akkor terheli, ha a művet ki kellett próbálni. A veszély a locatoré ha a kipróbálás előtt a kívülről jövő, el nem hárítható erő tönkretette a dolgot. A szöveg a „si tale” kivételével teljesen interpolációmentesnek látszik.

2. Rendkívül érdekes az a kettősség, amely Labeo Paulus által kommentált és kritizált kazuisztikus *Pithana* c. művének a digestaszerkesztők által felvett töredékéből kitűnik:

„Si rivum, quem faciendum conduxeras et feceras, antequam eum probares, labes corrumpit, tuum periculum est. Paulus: immo si soli vitio id accidit, locatoris erit periculum, si operis vitio accidit, tuum erit detrimentum” (D. 19. 2. 62.).

Szembetűnő Labeo és a mintegy két évszázaddal később élő Paulus véleményeltérése. Egy csatorna elkészítéséről van szó. Az ilyen építkezésnél — különösen a korabeli technikai viszonyokat figyelembe véve — nagy szerepet játszik a véletlen. Milyen véletlenekről lehetett itt szó. A szerzők ezt három fogalom köré csoportosították: „labes, soli vitium, operis vitium”. Az *operis vitium* nem jelent különösebb problémát, mivel a munkavégzés körüli véletleneket tartalmazza. Azonban a labes és a soli vitium nem nagyon különíthető el egymástól. Talán míg a *soli vitium* kizárólagosan a talaj hibájára utal, addig a *labes* a talajhibákkal és a kivitelezéssel kapcsolatos véletlent is magában foglalhatja. A talaj és a kivitelezés együttes hibáiból jönnek létre többnyire a földcsuszamlások, süppedések. A kérdés tisztázásához szükségesnek látszik ismertetni néhány véleményt az irodalomból e fogalmakkal kapcsolatosan.

3. Kaser²⁷ álláspontja a következő: a vitium operis szerinte a conductor személyében rejlő akadályokat jelenti. A vitium soli a feldolgozásra kerülő anyag hiányosságait, míg a labes a kívülről jövő elháríthatatlan külső erőt jelzi, amely sem a vitium soli, sem a vitium operis kategóriájába nem sorolható.

Betti²⁸ nézete szerint a *vitium soli* olyan talajhiba, amely a vis naturalis-sal azonosítható, a vitium operis eredete viszont az építkezés eszközeiben keresendő (vagyis az építéssel kapcsolatos kockázat).

Labeo nézete szerint a conductort terhelik a kivitelezés kapcsán felmerülő hibák, míg Paulus megosztja a veszély viselését. Ha a kár a talaj hibája folytán keletkezik, ez a locator kára, ha az építkezés folytán előállott véletlen okozza, akkor az a conductoré. A paulusi forráshely több irodalmi nézet szerint jusztninánuszi módosítás. Úgy véljük azonban, hogy a szöveg klasszikus-

²⁷ Kaser, Peric. 189—190. o.

²⁸ Betti i. m. 14—16. o.

kori gondolkodásmódra utaló tiszta logikája, világos szerkesztése, ehhez hozzávéve a többi forrás tartalmi azonossága, a vis maior által okozott károk tekintetében a tartalmi interpolációgyanú ellen szól. Inkább a Labeo és Paulus közötti ellentét téveszthette meg az interpolációkutatókat.²⁹

4. Megtalálható a Labeo és Paulus közötti véleménykülönbség a már említett Labeo-féle Pithana szövegéből a Digestákba felvett másik fragmentumban is:

„Si vehenda mancipia conduxisti, pro eo mancipio, quod in nave mortuum est, vectura tibi non debetur. Paulus: immo quaeritur, quid actum est, utrum ut pro his, qui impositi an pro his, qui deportati essent, merces, daretur; quod si hoc apparere non potuerit, satis erit pro nauta, si probaverit impositum esse mancipium” (D. 14. 2. 10.).

Labeo szerint a hajón szállított rabszolga halála esetén nem jár szállítási díj a hajósnak, tehát a veszélyt ismét a vállalkozó viseli. Paulus viszont kifejezetten az ellenkezőjét állítja. Ki kell fizetni a vállalkozói díjat, vagyis a veszély a megrendelőé. Paulus és Labeo közötti véleményeltérés elsősorban azzal magyarázható (amit a következő források is alátámasztanak), hogy míg Labeo korában még csak kialakulófélben voltak a vállalkozási szerződés veszélyviselésének az elvei, addig Paulus idejében már tisztázódtak ezek a kérdések, s így — amint látni fogjuk — Paulus véleménye megegyezik a többi forrással.³⁰

Javolenus Labeot kommentálva a következőket mondja:

„Marcius domum faciendam a Flacco conduxerat: deinde operis parte effecta terrae motu concussum erat aedificium. Massurius Sabinus: si vi naturalis, veluti terrae motu hoc acciderit, Flacci esse periculum” (D. 19. 2. 59.).

Ha a félig elkészült épületet földrengés tönkreteszi, a veszély az építtetőé, mert a földrengés vis naturalis. Itt egy újabb bizonyíték a locator veszélyviselésére. A döntés logikája nyilván az, hogy a locator ha saját maga végezte volna a munkát, a kár akkor is bekövetkezik. Különösen érdekes Florentinus egy szövegrésze:

„Opus quod aversione locatum est donec adprobetur, conductoris periculum est: quod vero ita conductum sit, ut in pedes mensurasve praestetur, eatenus conductoris periculo est, quatenus admensum non sit; et in utraque causa nociturum locatori, si per eum steterit, quo minus opus adprobetur vel admetiatur. Si tamen vi maiore opus prius interciderit, quam adprobaretur, locatoris periculo est, nisi si aliud actum sit: non enim amplius praestari locatori oporteat, quam quod sua cura atque opera consecutus esset” (D. 19. 2. 36.).

E szöveg a veszélyviselés különböző problémáit veti fel. Eredetisége vitatható. Haymann az egész szakasz interpoláltságát gyanítja. Álláspontunk szerint a „donec” szó biztosan utólagos beírás eredménye. Valószínű utólagos beírás a „nisi si aliud actum sit” szövegrész is. Ezek azonban lényegében semmit sem változtatnak a szöveg értelmén. Az az álláspont, hogy a „si tamen” kitéltől egészen az idézet végéig a szöveg interpolált volna — nem

²⁹ A szöveget interpoláltnak tartja az „immo” szótól végig, Haymann SZ 40 (1919) 191. és köv. o. — Arangio Ruiz (Responsabilità contrattuale in diritto romano. Napoli, 1929. 199. 201. o.) szerint csak részben interpolált a textus.

³⁰ Karlowa (i. m. 2. k. 635—645.) részletesen kifejti, hogy a locatio conductio operis jött létre legkésőbbben a három közül, éppen ezért az 1. c. operis szabályainak a kialakulása is későbbre esik, mint az 1. c. operarum-é.

tartjuk valószínűnek. A vis maiorra vonatkozó szövegrészt legfeljebb csak átfogalmazták, a lényeg azonban változatlan maradt.³¹ Megállapítható a szövegből a vállalkozó veszélyviselési kötelezettsége arra az esetre, a) ha egy művet kell elkészíteni és az a kipróbálás előtt tönkremegy, vagy b) ha az elvállalt munkát részletekben adja át a vállalkozó az egyes részlet átadása előtt. Mindkét variációban a megrendelő viseli a veszélyt, ha rajta áll, hogy a dolgot nem próbálták ki, ill. nem mérték le. Tehát ha a megrendelő késlekedik az átvétellel, vagy kipróbálás nélkül veszi át a művet, ezzel magára vállalja a veszélyt. Ha a mű kipróbálás előtt vis maior folytán tönkremegy, ez a megrendelő kára (a felek azonban másképpen is megegyezhetnek).

5. A fentiekből kétségtelenül lezűrhető, hogy a jogtudomány különbséget tett a kívülről jövő elháríthatatlan erő és a dologból adódó véletlen között. A dologból adódó véletlen a conductort terheli, a kívülről jövő véletlen a locator kára. Elismerik a részteljesítést, s azt nem minősítik munkabérletre utaló ténynek.

6. Speciális vállalkozási esetet tárgyal Javolenus:

„Locavi opus faciendum ita, ut pro opere redemptori certam mercedem in dies singulos darem: opus vitiosum factum est: an ex locato agere possim? respondit: si ita opus locasti, ut bonitas eius tibi a conductore adprobaretur, tametsi convenit, ut in singulas operas certa pecunia daretur, praestari tamen tibi a conductore debet, si id opus vitiosum factum est: non enim quicquam interest, utrum uno pretio opus an in singulas operas collocatur, si modo universitas consummationis ad conductorem pertinuit; poterit itaque ex locato cum eo agi, qui vitiosum opus fecerit, nisi si ideo in operas singulas merces constituta erit, ut arbitrio domini opus efficeretur: tum enim nihil conductor praestare domino de bonitate operis videtur” (D. 19. 2. 51. 1.).

Ez a szöveg azt fessegeti, hogy ha napról napra esedékes a vállalkozási díj, beszélhetünk-e veszélyviselésről. Látszatra a megállapodás inkább munkabérszerződéshez hasonlít, ott viszont fel sem merült a munkás ilyen értelmű veszélyviselése. A szöveg a felvetést egyértelműen úgy dönti el, hogy a munkát végző személy, vagyis a vállalkozó ilyen esetben is viseli a veszélyt. Szó sincs tehát munkabérletéről, hanem ez is vállalkozás. De ha azért lett a vállalkozói díj napokra megállapítva, hogy a munka a megrendelő utasítása szerint készüljön, akkor a megrendelő viseli a kockázatot. Nyilvánvaló, hogy az utasítás szerinti munkavégzés esetén a munkavégzés körülményeiből adódó véletlenek a locatort terhelik, hisz egy esetleges szakszerűtlen utasítás következményét nem lehet a conductor nyakába varrni.

E szövegből is kitűnik, hogy a dologból és a munkavégzés körülményeiből adódó véletlenek a vállalkozó terhére irandók. E szövegnél az interpolációkutatók is csak feltételezik a módosításokat. Véleményünk szerint a kompilátorok valószínűleg szövegmagyarázatot iktattak be a fragmentum második felébe, az eléggé nehézkes első rész magyarázatára. Ez viszont a szöveg értelmét

³¹ Kaser, Peric. 192. Részben interpolálnak tartja e szöveget Haymann (SZ 40 (1919) 201. o. és 41 (1920) 100. o. 2. jz. és 161. és k. 1.), továbbá Seckel-Levy (SZ 47 (1927) 223. o. 6. jz.), Appleton (Revue historique de droit français et étranger 6 (1927) 224. o. 4. jz.) és Arangio-Ruiz (Resp. contr. 201. o. 1. jz.). A „nisi si... actum sit” részt De Medio (BIDR 20 (1908) 187. o.) és a „nisi si” kitéltől végig Beseler (IV. 137. o.), valamint Guarneri Citati (BIDR 33 (1923) 219. o.) tekintik interpolátnak.

nem befolyásolja. Az azonban feltételezhető, hogy a locator veszélyviselése, ami a munkavégzéssel kapcsolatos utasítással van összefüggésben, a klasszikus jogban nem volt meg.³²

Az Ulpianustól származó D. 50. 12. 1. 6. fragmentumból megállapítható, hogy az elkészített műben az átadás után véletlenül keletkezett károk a megrendelőt terhelik. Az átadással a veszélyviselés is átszáll a megrendelőre.

„Si quis opus quod perfecit adsignavit, deinde id fortuito casu aliquid passum sit, periculum ad eum qui fecit non pertinere imperator noster rescripsit.”

Az átadás után a vállalkozónak minden kapcsolata megszakad a művel, így nem is terhelheti a véletlen folytán beálló pusztulás veszélye.

II.

Az eddigiek során a lényeges forrásokat áttekintettük. Így szükségesnek tartjuk, mielőtt továbbmennénk, néhány következtetés megtételét.

Láttuk, hogy a veszélyviselést a források megosztják a locator és a conductor között. Mindig esetenként döntik el, hogy ki viseli a kockázatot. Kérdés, van-e valamilyen elv, aminek alapján ezt teszik.

A kívülről jövő elháríthatatlan körülmény következményeit a locatornak kell viselni. Ezt végig kimutatjuk a forrásokból. Az olyan véletlenek, amelyek magából a dologból adódnak, vagy a munkavégzés körülményeiből keletkeznek, mindig a vállalkozót terhelik.³³ *A szövegek olvasása közben felmerülhet oly gondolat, hogy a vis maiornak mintegy két válfajáról lehet beszélni a locatio-conductio operisnél: egyrészt a kívülről jövő természeti csapásokról, másrészt a munkavégzés körében a dologból magából és a munkafolyamatból adódó véletlenekről.* A vis maior fogalmának ilyen belső megosztása azonban hibás következtetéseket vonhat maga után. Ha a források különböző módon is jelölték a locator veszélyviselési feltételeit, valamennyi esetről meg lehetett állapítani, hogy azok az elháríthatatlan erő körébe tartoznak (cui resisti non potest). A conductort terhelő, csak kipróbálás előtti veszélyviselés jellege nem állapítható meg egyértelműen. Egy kétségtelen, hogy ez a véletlen a dologból, vagy a munkavégzésből adódik. Nagyon kétséges az, hogy itt vis maiorról van-e szó, viszont a problémakör megoldását a felelősségi jog területére utalni aligha lehet. Itt a vállalkozás rizikójáról van szó. Az akkori körülmények mellett nem is lehetett volna megállapítani, hogy az operis vitium miből adódott (persze ma sem lenne az könnyű).

E kérdéshez kapcsolódik egy másik probléma, ti. mit jelentett az „opus probaretur” kifejezés. A források szerint a „belső károk” csak akkor hárulnak a conductorra, ha azok a kipróbálás előtt keletkeztek. Az opus probaretur egyet jelent a kockázat átszállásával.³⁴ A munka elkészültekor azt a megrendelő részére meg szemlélésre, kipróbálásra, minőségi vizsgálatra át kell adni. A vizsgálat után a megrendelő nyilatkozott a dolog állapotáról. Ha a dolog hibás volt, azt úgy tekintették, hogy itt a kipróbálás előtti hibáról van szó, s

³² A szöveget a „si modo” kitételtől végig interpoláltnak véli Eisele (SZ 10 (1889) 312. o.), míg a „nisi si” kitételtől végig Albertario (Annali Perug. 31. (1919) 25. o. 21. jz.) és mások.

³³ Kaser i. m. 186. o.

³⁴ Betti i. m. 13. o.

ennek következményei a vállalkozót terhelték, az övé volt a veszély. A mai szóhasználatnál elve mintegy minőségi átadás, átvétel történt, különösen az építkezéseknél. Az adprobatio megtörténtével, ha a megrendelő a dolgot megfelelőnek találta, minden további veszély órá szállt át, vagyis ettől az időponttól kezdve a vállalkozó szabadult a veszélyviselés alól. Az adprobatio tehát nem más, mint adott időpontban a locator vizsgálati kötelezettsége. Az adprobatio megtörténtéig a veszély a conductort, ettől kezdve pedig a locatort terheli. Amennyiben nem egyszeri átadással történik a szolgáltatás, hanem részteljesítéssel, akkor a probatio esetenkénti megvizsgálást jelent.³⁵

A kívülről jövő természeti csapások veszélyének viselése kérdésében Labeo véleménye ellentétes a többi klasszikuséval. Ebből ismételtén azt a következtetést vonjuk le, hogy a locatio-conductio operis Labeo működésének ideje után fejlődött ki a végleges formájába. A kompilátorok viszont sok esetben a különböző korszakokból származó szövegeket kritika nélkül egymás mellé állították, szerencsére az eredeti szerzők feltüntetésével, s így lehetséges az ellentmondások okainak a megállapítása. Van olyan nézet is, hogy Labeo túlhaladott szabályainak egy részét a posztklasszikus korban egyszerűen kihagyták a szövegekből.³⁶ Így Labeo véleményét ezeknek a szempontoknak a figyelembevételével kell értékelni.

III.

1. A továbbiakban vizsgáljuk meg a rendelkezésre álló néhány kevésbé jelentős forrást is, amelyek az összkép kialakításához szükségesek.

Ulpianus a következőket mondja:

„Etiamsi nondum sint res in navem receptae, sed in litore perierint, quas semel recepit, periculum ad eum pertinere... nisi si quid damno fatali contingit. Inde Labeo scribit, si quid naufragio, aut per vim piratarum perierit, non esse iniquum exceptionem ei dari” (D. 4. 9. 3. pr. — 4. 9. 3. 1.).

A hajós részére szállítás céljából átadott áru esetén, még ha berakás előtt ment is tönkre, a hajósé a veszély. Ulpianus Labeóra hivatkozva mondja, hogy csak a hajótörés és a kalóztámadás esetén mentesülhet a conductor. Az előző szövegekhez képest itt az az eltérés, hogy ott kifejezetten a locator terhére volt róva a vis maior következményeinek viselése, itt viszont egy olyan kitétel áll, hogy nem volna méltánytalan a conductornak kifogást adni.

Még problematikusabbnak látszik Ulpianus által irt következő szöveg:

„Item cum quidam nave amissa vecturam, quam pro mutua acceperat, repeteretur, rescriptum est ab Antonino Augusto non immerito procuratorem Caesaris ab eo vecturam repetere, cum munere vehendi functus non sit: quod in omnibus personis similiter observandum est” (D. 19. 2. 15. 6.).

Még az előlegezett fuvardíj sem jár a hajósnak, ha a hajó elsüllyed. A forrás a kockázatot kizárólagosan a conductorra hárítja. Ez a szöveg nem illeszthető az eddig tárgyalt források sorába. Kaser³⁷ az erőhatalom kockázatának

³⁵ Kaser, Peric. 187—188. o.

³⁶ Kaser, Peric. 191. o.

³⁷ Kaser, Peric. 193. o.

szabálytalan áthárítását a conductorra a szövegben található speciális császári döntéssel hozza kapcsolatba. E nézet elfogadhatónak látszik. Nagyon valószínű ui., hogy egy esetre szóló császári döntés következménye a szabály. A szövegnek egyébként szinte minden része interpolált,³⁸ így elképzelhető az is, hogy az eddigi eredményeinkkel ellentétes döntés interpoláció eredménye.

Sajátos kérdést taglal Gaius a következőkben:

„Qui columnam transportandam conduxit, si ea, dum tollitur aut portatur aut reponitur, fracta sit, ita id periculum praestat, si quae ipsius eorumque, quorum opera uteretur, culpa acciderit; culpa autem abest, si omnia facta sunt, quae diligentissimus quisque observaturus fuisset. Idem scilicet intellegemus et si dolia vel tignum transportandum aliquis conduxerit: idemque etiam ad ceteras res transferri potest” (D. 19. 2. 25. 7.).

Mayer-Maly³⁹ itt nem vállalkozói szerződést, hanem munkacsapat-vezetői szerződést („bandagazda-szerződést”) lát, a conductor operis ui. együtt végzi a munkát az általa felfogadott munkásokkal.

Kétségtelen határesetről van itt szó, azonban álláspontunk szerint inkább vállalkozásról, mint munkabérszerződésről. A munkacsapat-vezető egy oszlop elszállítására vagy felállítására vállalkozik, nem pedig folyamatos munkavégzésre. A közötté és a munkások között levő viszony persze kétségkívül munkaszerződés jellegű. A szöveg erősen interpolált.⁴⁰ Az egyébként az első olvasásra is feltűnik, hogy a „culpa autem abest... quae diligentissimus” jusztinianuszi beszúrás. Ha ezeket a részeket kihagynánk, a szöveg a következőképpen nézne ki.

„Qui columnam transportandam conduxit, si ea, dum tollitur aut portatur aut reponitur, fracta sit, periculum praestat.”

Ez pedig a conductor veszélyviselési kötelezettségét rögzíti a szállítás közben magából a dolgokból, vagy a szállítás körülményeiből keletkezett károkért.

2. Hasonló körben mozog a Catótól származó, tehát préklasszikus szöveg, amely az olajszüretéről szól. A létrák visszaadását a vállalkozó feladatává teszi. Ha a létrák régiiek voltak és eltörtek, ez a tulajdonos kára. Ha azonban nem voltak régiiek és mégis eltörtek, a kárt a vállalkozói díjból le kellett vonni; tehát a vállalkozó viselte a veszélyt. A veszély ilyen módon történő megosztása nagyon életszerű.

„Scalae ita uti datae erunt, ita reddito, nisi quae vetustate fractae erunt: si non erunt reddit et eaeque arbitrato reducetur” (De agricultura 144. 2.).

A vállalkozónak kell viselni Paulus szerint azt a veszélyt, ami őt azáltal éri, hogy munkavégzés közben a szerszámot véletlenül összetöri. Az eléggé interpolált szöveg a veszélyviselés egy különös formáját mutatja meg.⁴¹

„nam et si faber incudem aut malleum fregerit, non imputaretur ei

³⁸ Bizonyos szövegrészeket interpolálnak tekint *Pernice*, (Labeo III. 1. 306. o. 1. jz.). A „quod” szótól végig interpolálnak tartja a textust *Beseler* (IV. 133. o.) és *Guarneri Citati* (Annali Palermo 9 (1921) 168. o. 2. jz., majd uo. 11 (1923) 182. o. 1. jz. és Annali Messina 1 (1927) 132. 1. 2. jz.).

³⁹ Mayer-Maly i. m. 28–30. o.

⁴⁰ A szöveg némely részét interpolálnak tekinti *Haymann* (SZ 40 (1919) 192. és k. o.), *Arangio-Ruiz* (i. m. 206. és k. o.), míg *Beseler* (IV. 134. o.) és *Kunkel* (SZ 45 (1925) 277. o.) nem egészen osztja e véleményét. A „culpa autem... fuisset” szövegrészt interpolációs beszúrás eredményének tartja *Lusignani* (i. m. I. 57. o.), *Vázny* (Annali Palermo 12 (1926) 123. o.).

⁴¹ A szöveget a „sed si” kitételtől végig interpolálnak tartja *Kreller* (Zeit-

qui locaverit opus. Sed si voluntate vectorum vel propter aliquem metum id detrimentum factum sit, hoc ipsum sarciri oportet” (D. 14. 2. 2. 1.).

IV.

Az elmondottakat összegezve a következő kazuisztikus összeállítás tehető. A locator operis az alábbi esetekben viseli a források szerint a veszélyt:

- ha a dolog vis maior következtében tönkremegy;
- ha a csatorna a talaj hibája (soli vitio) folytán megy tönkre;
- ha a mű „vi aliqua consumtum est”;
- ha a félig felépített házat földrengés lerombolja;
- ha az árut szállító hajót kalóztámadás éri, vagy az hajótörést szenved;
- ha a hajón szállított rabszolga meghal;
- ha a megrendelőn áll, hogy a dolog nem lett kipróbálva;
- ha a megrendelő régi létrákat ad és azok eltörnek;
- ha a vis maior a mű átadása után következik be;
- ha a vállalkozó a megrendelő utasítása szerint végzi a munkát.

A vállalkozó (conductor operis) viseli a veszélyt, kipróbálás előtt:

- ha opus vitiosum factum est;
- ha a csatorna operis vitio megy tönkre;
- ha ipsa re adódik a hiba;
- ha a gerenda szállítás közben tönkremegy;
- ha a hajóra befogadott áru tönkremegy, a hajó elsüllyed;
- ha az új létrák munkavégzés közben eltörnek;
- ha a kézműves saját szerszámaint eltöri.

V.

A fenti felsorolás alapján a következő szabályok absztrahálhatók:

a locator viseli a veszélyt:

- a) ha a mű kipróbálás előtt elháríthatatlan erő következtében elpusztult,
- b) ha a vállalkozó a locator utasítása szerint végzi a munkát,
- c) ha a probatiót elmulasztja, vagy azzal késedelembe esik,
- d) ha a véletlen kár az adprobatio után következik be, valamint az elhasználdott saját eszközének a használattal járó kockázatát is neki kell viselni, ha azt munkavégzés céljából a conductorra bízta.

A conductor veszélyviselésének kettős feltétele van; éspedig:

- a) a kár a probatio előtt történjék és
- b) magából a dologból, a vállalkozói tevékenységből, a munkavégzés körülményeiből adódó véletlen folytán (miatt) következzen be.

A veszélyviselés vizsgálata a locatio-conductio operisnél és operarumnál megmutatta, hogy valóban egészen más feltételek következtében kell a két szerződésfajtánál a locatornak és a conductornak a kockázatot vállalnia. Mint láttuk, mindkét esetben munkavégzésről van végeredményben szó, mégis a szabályozás teljesen eltérő. Ha valaki saját munkaerejét adja bérbe, a bér-

schrift für das gesammte Handelsrecht, 85 (1921) 299. o.), míg egyes részeit a szövegnek módosítottak véli Beseler (I. 82. o. és IV. 129. o.).

veszély rizikóját csak akkor kell viselnie, ha rajta áll, hogy a munkát nem tudja elvégezni. Ami ezen a körön kívül esik, az mind a munkaadó terhére van róva.

A vállalkozásnál a vállalkozó valamilyen mű előállítására szerződik. Így nyilvánvaló, hogy a munkavégzés körülményeiből adódó hibákért neki kell helytállni. Azokat a károkat azonban, amelyeket el nem hárítható külső erők okoztak a megrendelő viseli, ezek ui. semmi összefüggésben nincsenek a vállalkozó tevékenységével, így méltánytalan lenne azokat is ráhárítani. A gyakorlati élet tapasztalatai azt mutatják, hogy a vállalkozási szerződés kapcsán a károk általában nem az elháríthatatlan külső természeti eseményekből keletkeznek, hanem többnyire a munkavégzés körülményeiből, a tárgyi adottságokból. Így az esetek nagy többségében a conductor veszélyviselési kötelezettsége kerül előtérbe.

DIE VERANTWORTUNG UND GEFahrTRAGUNG BEIM DIENST- UND WERKVERTRAG

(Zusammenfassung)

I.

In Rom hat die manuelle Arbeitstätigkeit der freien Menschen im Wesentlichen durch die *locatio conducto operis* und *operarum* eine Rechtsregelung erhalten. Die Quellen scheinen es zu beweisen, daß bei beiden Obligationen so der *locator* als auch der *conductor* — sich aus dem entgeltlichen Charakter dieser Obligationen ergebend — für *dolus* und *culpa* verantwortlich sind. Die Verantwortlichkeit für die *custodia* ist zu einem der meist erörterten Problemen der Literatur geworden, da die Quellen nicht ganz eindeutig, oft aber interpoliert waren. Der Begriff *custodia* wird im Wesentlichen auf zweierlei Art erklärt. Einerseits wird darunter die Vernachlässigung der *diligentia* in *custodiendo*, d.h. die Schuldhaftung verstanden (Ferrini, Lusignani), andererseits versteht man aber darunter eine solche objektive Verantwortlichkeit, als der mit Aufbewahrung belastete Schuldner außer der Schuldhaftung auch für den *casus minor* verantwortlich sein muß (Schulz, Arangio-Ruiz, Kunkel, Kaser, Marton.) Die untersuchten Quellen haben uns überzeugt, daß die römischen Rechtsgelehrten die *custodia* in dem letzten Sinne gebraucht haben. Um eine *custodia*-Haftung geht es in dem Falle, wenn aus dem Vertrag folgend die Sachen eines Vertragspartners zwecks Bearbeitung, Aufbewahrung, oder Arbeitsverrichtung zu der anderen Partei geraten. Einer der typischsten Werkverträge ist die mit Aufbewahrungstätigkeit verbundene Vertragspflicht. Von den vielfachen unternehmerischen Tätigkeiten scheint die Analyse der den Schiffsmann, Wirt, Stallinhaber, Putzansteller, Briefträger, Juwelier, den sog. Scharmeister und Depotmann betreffenden Regeln notwendig zu sein.

Die Verantwortlichkeit des Wirtes, sowie des Flickschneiders erstreckt sich auf den im objektiven Sinne gebrauchten *custodia* so im klassischen Alter, als auch bei Justinian. Der Wirt, der Flickschneider bekommen ihr Lohn nicht für die Aufbewahrung, sondern für die vertragsmäßig vorgeschriebenen Grundleistungen (das Unterbringen der Fahrgäste in Gasthäusern, Reparatur und Reinigung der Kleider), da aber die Sachen des Vertragspartners notwendigerweise zu ihm kamen, ist er unabhängig von seinem Verschulden für den Verlust dieser Sachen verantwortlich. Gerade das ist das Wesen der *custodia*-Haftung, d.h. der objektiven Verantwortung. Wenn der Unternehmer für seine Dienstleistung Geld bekommt, also ein „interessierter Schuldner“ ist, weiter die Sachen des anderen Vertragspartners bei ihm, unter seine Aufsicht sind, ist er im Falle deren Verlustes oder Beschädigung verantwortlich, obwohl er keine eigentliche Aufbewahrung auf sich genommen hat, jedoch gehört aber die Verwahrung — aus dem Charakter des Vertrages gegeben — zu seinen Leistungen. (Ulp. D. 47. 5. 1. 4., Gaius D. 4. 9. 5. pr. Ulp. D. 4. 9. 1. 8.)

Im Falle des Diebstahls der zur Bearbeitung übergebenen Gegenständen geht die *actio furti* zum *conductor* über, da er schon vorderhand gezwungen war, dem *locator* Schadenersatz zu zahlen (Gaius 3. 205.). Die *custodia*-Haftung erstreckt sich nicht nur auf das Diebstahl — was zweifelsohne der typischste Fall dieser Verantwortungsform ist — sondern auf alle anderen Zufälle, die nicht als *vis maior* gelten. Viele sind der Meinung (Rosenthal, Mayer-Maly), daß die bei *fullo* und *sarcinator* behandelten Verantwortung kein typischer Fall der 1. c. *operis* sei. Aufgrund der Quellen kann beruhigend festgestellt werden, daß diese von Gaius gleich als ein typischer Fall der 1. c. *operis* betrachtet wurde, noch mehr, da es dabei um einen in der Praxis so oft vorgekommenen Fall ging, hat ihn Gaius als Musterbeispiel gebraucht.

Die Quellenstelle Ulpians über die Verantwortung des Briefträgers knüpft sich eng an diese (D. 47. 2. 14. 17.). Die *custodia*-Haftung des Briefträgers ist in zwei Fällen festzustellen. Erstens, wenn er einen Brief ohne Gegenwert bringt, die *cus-*

todia-Haftung aber auf sich nimmt; zweitens, wenn er für die Zustellung Geld bekommt, als er durch eine Rechtsregel gezwungen ist. Die Zustellung der Briefe für Gegenwert ruft dieselbe Situation hervor, als es beim Wirt oder beim Flickenschneider der Fall ist. Die Aufsicht über die Sachen und das Entgelt haben eine custodia-Haftung zur Folge.

Die Frage der Verantwortung im Falle der Lagerung, gibt Anlaß zu zahlreichen Erörterungen. Die Quellen können nicht eindeutig geklärt werden, obwohl es der typischste Fall der Aufbewahrungstätigkeit ist. Trotz der in den Quellen vorhandenen unstimmigen Terminologien (es ist zu erörtern, ob der Depotmann locator oder conductor ist) kann festgestellt werden, daß die Person, die die Sachen im Lager übernommen hat, sie zu bewahren verpflichtet ist, und sich nur im Falle der vis maior (z.B. Einbruch einer Räuberbande) von der Verantwortung entledigen kann. Gaius drückt es folgenderweise aus: „Wer für die Aufbewahrung der Sachen eines anderen Geld erhält, so ist dieser auch für die damit verbundenen Gefahr verantwortlich.“ (D. 19. 2. 40.)

In den von Cato stammenden Texten, die die Verantwortung des Unternehmers („Scharmeister“) im Zusammenhang mit der Olivlese behandeln, erscheinen schon die Keime der custodia-Haftung. Der Unternehmer ist im Falle des Verlustes für die von ihm zur Arbeitsverrichtung übernommenen Leiter verantwortlich. Er kann sich von der Verantwortung nur dadurch entschuldigen, daß die Leiter zerbrochen sind, da diese alt waren; sonst hat er eine Rückgabepflicht; die Exculpationsursache trägt in gewissem Sinne den Charakter der vis maior.

Unseres Erachtens hatte die Rechtswissenschaft der klassischen Periode den Unternehmer für den casus minor verantwortlich gemacht, d.h. die custodia-Pflicht war eine objektive Verantwortung. Die Kodifikation Iustiniens versuchte diesen custodia-Begriff vom objektiven Sinn zu einer Schuldhaftung mit Aufbewahrung umzuformen, und statt dessen den Begriff diligentia einzuführen. In Betracht aber auf die große Zahl der Quellen war es nicht ganz erfolgreich. Eine natürliche Folge davon ist, daß die custodia und diligentia in custodiendo gleicherweise vorhanden sind. Im Falle des Wirtes und Flickschneiders wurde weiterhin die im objektiven Sinn genommene custodia, in den anderen Fällen des Werkvertrages die Schuldhaftung mit Aufbewahrung gebraucht. Mit dieser Doppelheit ist der zweierlei Standpunkt der Verfasser den custodia-Begriff betreffend zu klären.

II.

Bei der 1. c. operarum stehen uns nur vermittelte Beweise für die custodia-Haftung des Lohnarbeiters zur Verfügung. Überzeugend weist darauf die Entscheidungen der Kaiser Diocletian und Maximian, (C. 4. 65. 25.) die sowohl den conductor, als auch den locator für die custodia verantwortlich machten. Diese Entscheidung kann nur erklärt werden, wenn wir an den locator der 1. c. operarum denken, in den übrigen Fällen kann die custodia-Pflicht des locators auch nicht in Betracht kommen. Im Vergleich dazu, besteht nur die custodia-Haftung eines Arbeiters (locator), wenn er mit den Mitteln des Arbeitsgebers gearbeitet hat. In diesem Falle kommen wir zu der oben behandelten beiden gemeinsamen Bedingungen des custodia-Begriffes: zum Entgelt und zur Bewahrung. Die Regelung könnte übrigens anders nicht vorgestellt werden, als die bedingungslose Verantwortung des ökonomisch untergeordneten Arbeiters für die von ihm übernommenen Arbeitsmitteln. Dieser Standpunkt wird auch von Gaius begründet (3. 206.), als er zwischen locator und conductor keinen Unterschied macht und sagt, der einem Vertrag zufolge Geld bekommt, weil die Sachen eines anderen bei ihm sind, hat die custodia-Verpflichtung.

Diesen Quellen nach kann festgestellt werden, daß im Falle des locators bei einer 1. c. operarum, wenn er mit den Werkzeugen des Arbeitsgebers gearbeitet hatte, war die custodia-Haftung anzuwenden.

Eine typisch beim Werk- und Dienstvertrag vorkommende Verantwortungsform ist, daß der Arbeiter, bzw. der Unternehmer verpflichtet sind die Arbeit tadellos, tüchtig und kundig zu leisten. Tun sie es nicht, so sind sie für die entstandenen Schaden verantwortlich. Während bei der 1. c. operis vor allem die peritia (die Versiertheit) eine Anforderung war, war der Arbeiter bei 1. c. operarum wegen

seiner Infirmität auch verantwortlich. Den Quellen zufolge erforderte man die Versiertheit vom Flickschneider und Juwelier, während bei der 1. c. operarum die Routine des Maultiertreibers, des Droschkenmannes in den Vordergrund kam, bei diesen letzten war aber auch die körperliche Kraft eine Erfordernis. Besitzen sie die entsprechende Sachkenntnis und körperlichen Eigenschaften nicht, verpflichten sich aber doch zur Arbeit und diesen Mängeln zufolge ein Schaden entsteht, gilt ihr Verhalten als schuldig. Nach dem erwähnten Fall können wir behaupten, daß die Sachkenntnis und die nötige körperliche Kraft nicht nur vom Meister, sondern auch vom Arbeiter erfordert war. Die Quellen erklären die Tätigkeit der Ärzte interessant. Trotz der verschiedenen literarischen Anschauungen kann aufgrund der Quellen festgelegt werden, daß die Tätigkeit des Arztes dem Gesichtspunkt der Verantwortung nach so betrachtet wurde, als die des Meisters oder des Arbeiters, d.h. es wurde von ihnen Versiertheit (peritia) erfordert, die Verantwortung des Arztes aber noch stärker als im Falle des Meisters und des Arbeiters betont.

III.

Um Gefahrtragung geht es in dem Falle, wenn es um solche Schaden handelt, die durch vis maior hervorgerufen, aber niemandem als Schuld anzurechnen sind, und so lassen sich die Verantwortungsregeln nicht anzuwenden. In solchen Fällen ist das Prinzip: „Die Schaden werden vom Eigentümer getragen“ geltend. Das römische Recht hat im Rahmen der 1. c. einige Ausnahmen ausgearbeitet.

In der Frage der Lohngefahrtragung bei der 1. c. operarum muß grundlegend entscheiden werden, ob die vis maior im Interessenkreis des Arbeiters oder des Arbeitsgebers vorgekommen ist. Will der Arbeitgeber infolge einer in irgendeinem Interessenkreis entstandenen vis maior den Vertrag aufheben, kann es nur tun, wenn er dem Arbeiter den Lohn bezahlt. Im Falle des Sterbens des Arbeitsgebers können sich die Erbfolger von der Lohnzahlungspflicht nicht entledigen, die Lohngefahrtragung bleibt auch im Falle des Todes des Arbeitsgebers seitens der Arbeitsgeber. Diese zwei Regel werden durch die Ausnahmege mildert, falls sich der Arbeiter anderswo zur Arbeit verpflichtet. In solchen Fällen muß der Lohn für die nicht geleistete Arbeit nicht bezahlt werden. Die Arbeitsgeber mußten diese Lage wohl mißbrauchen, da der Arbeiter für längere Zeit keine materielle Beharrung hatten — und statt des scheinbar unsicheren Prozeßweges — sind sie nach anderswo arbeiten gegangen, und machten dadurch selbst die Durchsetzung ihres Anspruches an Arbeitslohn unmöglich.

Der Lohn gebührt dem Arbeiter, wenn nicht sein Schuld ist, nicht arbeiten zu können. Im Falle seiner Krankheit meldet sich die vis maior in seinem Interessenkreis, so kann er keinen Lohn beanspruchen. In diesem Fragenbereich kommt auch die Gefahrtragung des Anwalts honorars vor. Obwohl die Arbeit des Anwaltes nicht dem Bereich der locatio-conducito gehört, wird sie doch aufgrund des Anwaltsprinzips geregelt. Falls der Anwalt die Arbeit nicht beenden kann, liegt es aber nicht an ihm, so kann er nicht gezwungen werden, das voraus bezahlte Honorar zurückzuzahlen.

Wenn die vis maior sich im Wesentlichen außerhalb des Interessenkreises des Arbeiters meldet, sei es entweder ein dem Interessenkreis des Arbeitsgebers anpassendes oder sogar ein sich außer ihren Interessenkreis befindliches Ereignis, kommt der Arbeitsgeber für die Lohngefahrtragung auf.

Dieses, scheinbar dem Arbeitsgeber günstige Prinzip wurde vom römischen Recht so beigelegt, daß in den Verträgen entgegengesetzte Bedingungen angewendet wurden. Die in den Quellen vorhandenen Regel waren vom dispositiven Charakter, deshalb bestand eine Möglichkeit für den Parteien, davon abzuweichen, und wahrscheinlich haben sie es auch zu Gunsten des materiell stärksten Arbeitsgeber getan. Darauf weist ein Abschnitt des Dienstvertrages auf einem Wachstafel aus Siebenbürgen hin. (CIL III. 948.)

IV.

Bei der 1. c. operis hat sich in der Frage der Gefahrtragung in der römischen Rechtswissenschaft kein einheitliches Standpunkt ausgestaltet. Die Kasuistik der Quellen ist hier noch mehr auffallend als in den sonstigen Fällen. In den Digesten

sind für denselben Fall zwei entgegengesetzte Meinungen vorhanden. (19. 2. 62.)

Die Quellen zusammengefaßt kommen wir zum folgenden Ergebnis. Aufgrund der gegebenen Bedingungen kann sowohl der locator als auch der conductor der Gefahrträger sein. Das Prinzip „periculum est conductoris“ kann nicht quellenmäßig bewiesen werden. Die Mehrheit der Quellen setzt viel mehr die Gefahrtragung des locators in den Vordergrund. Die Gefahrtragung wird zwischen locator und conductor geteilt. Dabei bekommt die Überprüfung des angefertigten Werkes eine große Bedeutung (probatio). Nach der Überprüfung des Werkes wird der locator zum Gefahrträger. Auch vor der adprobatio ist der locator der Gefahrträger, falls das Werk aus unvermeidlichen Gründen zunichte wird, wenn der Unternehmer die Arbeit dem Hinweis des locators nach leistet, letztlich wenn der locator die probatio unterläßt oder damit in Verspätung ist. Die Gefahrtragung des conductors hat im Wesentlichen eine doppelte Voraussetzung. Der Schaden soll vor der probatio eintreten und aus selbst der Arbeit, aus der Werk Tätigkeit und durch den sich aus den Arbeitsbedingungen erfolgen.

Die Teilung der Gefahrtragung zwischen Unternehmer und Besteller auf dieser Weise ist folgenderweise zu klären: bei einem Werkvertrag schließt er zur Herstellung eines Werkes einen Betrag. So ist es offensichtlich, daß er für die sich aus den Arbeitsbedingungen ergebenden Zufälle verantwortlich ist. Für jene Schäden aber, die durch unvermeidlichen Naturverhältnisse hervorgerufen sind, kommt der Besteller auf, da diese mit seiner Tätigkeit in keinerlei Zusammenhang sind, so wäre es also ungerecht ihn auch dafür verantwortlich zu machen. Die Erfahrungen des praktischen Lebens beweisen also, daß die Schäden nicht durch äußeren Naturverhältnissen hervorgerufen sind, sondern größtenteils sich aus den Arbeitsumständen, aus den sachlichen Bedingungen ergeben. So kommt in der Mehrheit der Fälle die Gefahrtragungspflicht des conductors in den Vordergrund.